

Máté Gábor:

Philémón álma – az örök házasság eszménye

DLA értekezés

Témavezető: Kopek Gábor

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem / Doktori Iskola

Budapest, 2014

Tartalom

4	Ajánlás
5	Bevezetés
7	Kötődés-elmélet a pszichológiában
11	Kötődési viselkedés a társas létezésben
14	Ragaszkodás és vallás
17	A házasság rövid kultúrtörténete
20	A házasság megjelenítésének művészeti előzményei
25	A házasság fenntarthatóságának fontos elemei
32	A mestermű létrehozásának körülményei
40	Fotográfiai specifikumok
50	Tézisek
54	Propositions
58	Kivonat
60	Summary
62	Kiállítások
64	Publikációk
66	Hivatkozások / Irodalom jegyzék

Ajánlás

Mindenkinek, aki „vad” vagy „szokványos” házasságban él, élt vagy szeretne élni, vagyis minden embernek, aki társas lényként tekint önmagára, és szeretné a létező vagy tervezett kapcsolatát megőrizni úgy, hogy az mindkét fél számára örömet okozzon.

Azoknak, akik arra szeretnének választ kapni, hogy mitől „működhet” egy kapcsolat, vagyis hogyan lehet a „holtomiglan-holtodiglan” esküt betartani (vagy csak polgári esküvő esetében: azt a bizonyos házassági szerződést nem felrúgni) amelyet oly boldogan jelentenek ki (vagy írnak alá) a sok küzdelmet, erőfeszítést és megfontolást követő esküvő alkalmával a házasuló felek egymásnak.

Azok számára is érdekes lehet értekezésem és a hozzá kapcsolódó mesterművem, akik kíváncsiak arra, hogy mi is tart össze másokat, és hogy mik azok a mozzanatok, jelenetek a különböző házasságokban, amelyek táplálni tudják a házastársak egymáshoz fűződő, szünni nem akaró ragaszkodását. Az érdeklődők abba is bepillantást nyerhetnek, hogy milyen lelki állapotok jellemzik a sikeres házastársakat, és hogy hogyan élnek túl a szürke hétköznapi egyhangúságát, hol élnek, milyen a környezetük, valamint melyek azok a közös tevékenységek, amelyek olyan erős örömforrást jelentnek számukra, hogy azokat öreg korukban is, vagy akár életük végéig is végeznek.

Bevezetés

Napjainkban Magyarországon nem csak hogy rengeteg, de egyre több a válás. Az érintett házastársak életében ez minden esetben kudarc, megpróbáltatás, mind lelki, mind anyagi szempontból. Talán még súlyosabb a lelki trauma a konfliktusokkal terhelt és elvált szülők gyermekei számára, amely trauma akár egész életükre kihat. A szülők válása vagy a köztük lévő rossz viszony számtalan módon hat a gyermekek érzelmi egyensúlyára, és ez hatással lehet a későbbiekben emberi kapcsolataik minőségére is. Ezért a jó házastársi viszony nem csak szűken egy család életét, de a társadalomban kialakuló kapcsolatok minőségét, tehát egy kultúrközösség élhetőségét is befolyásolja.

A házasság alapvető része a civilizált emberi életnek, minden kor kultúrájának jellemző és markáns lenyomata. A művészetben és a médiában napjainkban a legtöbb figyelem a párválasztási folyamatra irányul, mivel egyrészt rengeteg múlik a jó választáson a későbbi fenntarthatóság szempontjából, másrészt pedig ez egy dinamikus, sok meglepetést, felfedezést tartalmazó korszak, amelyet számtalan baráti kapcsolat színesít. A házaselet hétköznapijait ezzel szemben sokkal unalmasabbnak tűnnek. A gyerekek születése után ráadásul az élet szüntelen munkával, kötelezettséggel, felelősséggel is jár, ami miatt a társasági élet is beszűkülhet. A házasság olykor nem más, mint „Egy férfi, néhány gyerek, s egy vastag fal közted s a többi ember közt.”¹ Ennek ellenére mégis szinte minden ember vágyik erre a kötöttségre, kötelezettségre, és többnyire meg is házasodik. A modern társadalmakban leginkább érzelmi okok miatt jön létre a döntés, de néha szülői vagy társadalmi elvárások, esetleg anyagi érdekek is szerepet játszanak a házasságok megkötésénél.

Engem nem az a népszerű kérdés érdekel, hogy kit, miért választunk, vagy hogy miért válnak el az emberek, hanem inkább az, hogy egyesek **miért nem válnak el**, pontosabban az, hogy mi tartja össze ezeket a párokat, miért ragaszkodnak egymáshoz. Hogyan tud egymáshoz ragaszkodni két ember úgy, hogy közben még jól is érzi magát. Lehetséges-e úgy ragaszkodni valakihez vagy valamihez, hogy az ne vezessen elvakuláshoz, beszűküléshez, vagyis meg tudjon maradni a ragaszkodó személyek önállósága és nyitottsága a külvilág felé.

A házasság célja az egyén számára az anyagi és pszichikai biztonságra való törekvés. A társadalom számára –a klasszikus szociológia szerint– fontos a reprodukció, a gyermekek szocializációja, valamint a termelés és a fogyasztás. Mivel a modern társadalmakban a termelés, a fogyasztás és a gyermekek szocializációja a családon kívül történik, ezért egyre nagyobb hangsúlyt kap a házastársak pszichés védelme. Másrészt napjainkban az együtt élő családtagok száma csökken, a rokoni és egyéb bensőséges kapcsolatok szűkülnek, ezért a család egyfajta menedékké válik „egy szívtelen világban.”² A hosszú életkor elérésének esélyei is javulnak, ezért egyre nagyobb figyelmet érdemes fordítani arra, hogy a házasságok idős korban se üresedjenek ki, vagyis a házastársak ne csupán egymás mellett, hanem valóban együtt éljenek, és legyenek olyan motívumok, amelyek segítségével elkerülhetik az egyre gyakrabban tapasztalható öregkori magánnyal járó depressziót.

Néha ámulatba ejt az emberek határtalan ragaszkodása, számomra teljesen értelmetlennek tűnő dolgokhoz vagy helyzetekhez. Az ilyen viselkedés időnként képes teljesen elvakítani az embereket, nem gondolkodnak tisztán, szinte elvesztik a józan eszüket. Ezért aztán a legrosszabb esetben elpusztulnak erős ragaszkodásuk miatt, mint Antigoné vagy Kurázszi mama, de néha pont ellenkezőleg, ennek segítségével hoznak létre pozitív eredményeket, mint Kopernikusz, aki szentül hitte, hogy a föld forog a nap körül.³

Mivel értekezésemben próbálom megérteni, mestermunkámban pedig kifejezni a körülöttem lévő házasságokban tapasztalható, néha értelmetlennek tűnő, az „örök házasság eszményéhez” fűződő ragaszkodást, ezért először arra keresem a választ, hogy mit jelent ragaszkodni valakihez vagy valamihez, milyen motivációk mentén alakul ki ez a viselkedés, és milyen pszichikai következményei vannak az egyén számára, illetve hogy ez a ragaszkodás mennyire kapcsolódik egyéb szociális viselkedésekhez.

Kötődés-elmélet a pszichológiában

A kötődés motivációjával kapcsolatos pszichológiai elméletek nagyon sokáig azzal magyarázták a ragaszkodás csecsemőkori kialakulását, hogy a gyermek kiszolgáltatottságából adódóan függőségi viszonyba kerül édesanyjával, és ennek hatására alakulnak ki benne a jól megfigyelhető viselkedési formák, mint pl. követési vagy a kapaszkodási mozgások és ezzel együtt érzelmi kötődés is. Ezek az elméletek a kötődést az életben maradáshoz szükséges táplálkozási vagy szexuális viselkedés részeként értelmezték. Először Lorenz etológiai kísérletei ingatták meg a kialakult Freudi modellbe vetett hitet. A jól ismert „kacsás kísérletből” kiviláglott, hogy azoknál az állatoknál is, ahol az anya nem táplálja a kicsinyeit, kialakul egy követési reflex, tehát az állatok ragaszkodási viselkedése biológiailag kódolt. (Lorenz, K.Z.: Der Kumpan in der Umwelt des Vogels)⁴ Ennél még meggyőzőbb bizonyítékkal szolgált Harlow kísérlete, amelynek során az derült ki, hogy a kismajmok sokkal inkább kötődnek egy puha szőrös meleg műanyagához, mint egy hideg és keményhez, amelyik ridegsége ellenére táplálékkal látja el őket. (Harlow, H.F., Harlow, M.K.: Affectional responses in the infant monkey)⁵

A fenti kísérletek és számos más példa tanulságai alapján fogalmazta meg Bowlby a kötődési viselkedés új fogalmát, amely: „különbözik akár a táplálkozási, akár a nemi jellegű viselkedéstől és dinamikától, az emberi motiváció e két forrásától, melyet oly sokáig és széleskörűen tekintettek a legalapvetőbbnek.” (Bowlby, J.: A Secure Base)⁶ Bowlby könyvében leírja, hogy hogyan alakul ki anya és gyermeke között egy olyan együttműködő összhang, amelyből kifejlődik a két egyed egymás iránti kötődése. Egy kísérlet szerint például egy anya és 5-12 hónapos gyermeke - szoros bensőséges érzelmi kapcsolatuk eredményeképpen - egy új vizuális környezetet szinte teljesen párhuzamosan figyelnek meg. (Collins, G.M., Schaffer, H.R.: Synchronization of visual attention in mother-infant pairs)⁷ A jelenség érdekessége nem csupán a párhuzamosság, hanem az, hogy az esetek túlnyomó részében a csecsemő „diktálja” a ritmust, és az anya - a gyermek megfigyelésének sorrendjében - követi gyermeke mozdulatait. A kötődési viszony kialakulásában tehát fontos szerepet játszik a kölcsönös egymásra hangolódás, az egymásra irányuló intenzív figyelem, valamint az, hogy a cselekvés mindkét résztvevője aktívan vegyen részt a történésben. A hatás tehát nem egyirányú, nem csak az anya,

az úgynevezett „kötődési figura” hat kötődő gyermekére, hanem ő is érzékenyen figyel és követi gyermeke viselkedését. Az emberi élet korai szakaszában kialakuló ilyen típusú kötődési viszony meghatározó jellegű hatást fejt ki a későbbi személyiségfejlődésre. A hiánya miatt kialakuló viselkedés zavarok a későbbi életszakaszokban az újabb emberi kapcsolatokban is megisméltődnek, és csak nagyon nehezen lehet ezen a tendencián változtatni.

A kötődési viselkedés Bowlby szerint minden más olyan viselkedési formában megnyilvánul, amellyel olyan valakinek a közelségét teremtjük meg vagy tartjuk fenn, aki érzékelhetően jobban képes boldogulni a világban. Leginkább akkor szembetűnő ez - akár felnőtteknél is - ha valaki, félelmei vagy betegsége miatt, gondoskodásra, ápolásra, vigasztalásra szorul. A kötődési alak egyfajta érzelmi biztonságot nyújt a ragaszkodó személynek. Ez a viselkedés minden emberi lényben megtalálható, és leginkább biztonságra való törekvésünk miatt alakult ki, biológiai értelemben a védelem eszköze. Hangsúlyozza továbbá, hogy: „a függőség és a függőségi igény fogalmak, melyeket idáig alkalmaztak ebben a vonatkozásban, komoly hátrányai vannak. A függőség elsősorban is pejoratív színezetű; másodsorban nem fejezi ki azt az érzelmileg feltöltött kapcsolatot, amely egy vagy nagyon kevés, egyértelműen előnyben részesített egyénhez fűződik; harmadsorban semmilyen értékelhető biológiai szerepet nem lehet tulajdonítani neki.” (Bowlby J.: A Secure Base)

Érzelmi biztonságunk fontosságát Bowlby a biztos bázis nyújtásáról szóló - számára központi fontosságú - elméletében fejt ki. Példájában a bázist a szó katonai értelmében használva teszi érzékletessé. A szülői szerep, „hasonlít egy katonai támaszpont parancsnokának helyzetéhez, ahonnan egy harctéri egység portyára indul, és vissza is várják – az idő legnagyobb részében a támaszpont szerepe a várakozás, de emiatt semmit sem veszít létfontosságából. És az egység is csak akkor merészel előrenyomulni és kockázatot vállalni, ha tagjai meg vannak győződve róla, hogy a támaszpont biztos bázis.” Gyermekek, serdülő vagy akár idősebb életkorban is mindenkinek nagy segítséget tud nyújtani egy ilyen bázis léte, ha **önállóságra**, az élet **felfedezésére, megismerésére** törekszik. Minden emberi tevékenységben szükséges a lelki támogatás, biztos érzelmi hátér, amelyet vagy egy személy, vagy egy család, esetleg barátok, közösségek tölthetnek be.

A „biztos bázis” megvonásának fenyegetettsége a gyermekek esetében igen súlyos lelki problémákat okozhat. Az elhagyással történő zsarolás nemcsak heves szorongást, hanem haragot is ébreszthet, főleg

serdülő korban. Ennek a haragnak az a szerepe, hogy a kötődő személy eltántorítsa a kötődési figurát tervezett, elutasító viselkedésétől. Ennek az összefüggésnek a tudatában érthetjük meg azt az abszurd és paradox viselkedést, amikor a serdülő, miután megölte édesanyját, azt mondja: „Nem tudtam elviselni, hogy elhagy engem”. (Bowlby, J.: Attachment)⁸

A születés utáni anya-gyermek kötődési kapcsolatoknak jelentős hatása van a gyermek későbbi pszichikai egyensúlyának kialakulásában. Kísérleti példák igazolják, hogy már egyéves korban megfigyelhető és leírható egy erős kötődési viszony, amely a különböző szülői viselkedések eredményeképpen alakul ki. Ez a viszony a későbbi életkorokban szinte már alig változik, illetve hatással van az egyén későbbi, más csoportokhoz fűződő kötődési viszonyaira.

Bowlby szerint három alapvető ragaszkodási mintát lehet megkülönböztetni a családi körülmények különbözőségeinek köszönhetően:

1. Biztos kötődés: az egyén bízik abban, hogy a szülő elérhető, készséges és segítőkész, amennyiben ő félelmetes, új helyzettel találkozik. Ezzel a biztonságérzettel merészen vág neki a világ felfedezésének.
2. Szorongásos dacos kötődés mintája: az egyén bizonytalan, vajon az ő hívására hozzáférhető lesz-e a szülő, fog-e neki segíteni. A bizonytalanságérzet miatt a gyermek mindig hajlamos a szeparációs szorongásra, szeret másokon csüngen, és gondok vannak a kereső viselkedésben.
3. Szorongó-elkerülő viselkedést látunk, amikor az egyén nem bízik a segítőkész válaszban, sőt éppen ellenkezőleg, durva elutasításban részesülhet. Ilyenkor megpróbálja az életét mások szeretete és támogatása nélkül élni, „önellátásra” rendelkezik be. Ezt szokták narcisztikus vagy hamis szelfnek diagnosztizálni, mivel itt a konfliktus rejtettebb.

Az előzőekben nem csak a gyermekek önállóságának és magabiztosságának kialakulásáról van szó, de a szülői viselkedés mikéntje is sok kérdést vet fel, hiszen a szülői viselkedésminták is a szülők gyermekkorában elsajátított, illetve átélt élményei nyomán alakulnak ki. Tehát az, hogy hogyan alakítják ki a szülők gyermekeikkel kapcsolataikat, hatással van leszármazottaik szocializációs viselkedésére is. A pszichológiai terápiák számos olyan megoldást kínálnak, amelyek segítséget tudnak nyújtani abban, hogy az egyén felismerje saját beidegződéseit, és ezáltal lehetőséget kap rá, hogy változtasson rajta.

A kötődés-elmélet hangsúlyozza az egyének közötti bensőséges érzelmi kötelék elsődleges rangját és biológiai szerepét, amelynek létrehozását és fenntartását Bowlby feltevése szerint a központi idegrendszer kibernetikai elvek alapján szabályozza, hasznosítva a szelf és a kötődési figura között kialakult munkamódokat. Azt a hatalmas befolyást is fontosnak tartja, amelyet a gyermek fejlődésére gyakorol az, ahogyan a szülei bánnak vele, különösen az anya.

„A kötődés-elmélet fontos vonása az a hipotézis, hogy a kötődési viselkedés a központi idegrendszer szabályozó rendszerei segítségével szerveződik, párhuzamosan az élettani szabályozással. Elméletileg a kötődési viselkedés az élettani homeosztázishoz hasonlóan működik, fenntartja a személy kapcsolatát a kötődési figurával, a távolság – elérhetőség bizonyos határai között, s ehhez egyre kifinomultabb kommunikációs eszközöket vesz igénybe. Működése hatásait joggal nevezhetjük **környezeti homeosztázisnak**.”(Bowlby, J.: Attachment)

Kötődési viselkedés a társas létezésben

A kötődési viselkedés megnyilvánulása társas érintkezéseinkben is jól megfigyelhető. Ez az individuális és a konformitással kapcsolatos értékek közötti feszültség oldásának egyik leghasználhatóbb eszköze. Meddig ragaszkodik az ember saját érdekeinek megtartásához, és hol van az a pont, ahol a közösség érdekében vagy a kötődés megtartása, esetleg megszerzése miatt akár áldozatokat is hoz? A mai társadalom értékrendszerében általában azok az emberek szerepelnek kitüntetett pozíciókban, akik szembe tudnak szegülni a közösségi akarattal, és érvényt tudnak szerezni saját véleményüknek, még akkor is, ha saját csoportjuk tagjainak véleménye ellenére teszik ezt. Aronson a konformitásról írt tanulmányában John F. Kennedy nagysikerű Profiles in Courage című könyvének üzenetét elemzi, miszerint Kennedy olyan politikusokat dicsér, akik saját választói elvárásai ellen mernek cselekedni, teljesen ellentmondva a csapatszellem szabályainak. Aronson tanulmánya szerint ez azért is rendkívüli ellentmondás, mert a konformizmus túlélési technikáink egyik legfontosabb eszköze.

Bizonyos esetekben a csoport minden ok nélküli követése akár fizikai értelemben is megmentheti életünket. Ezt a James Thurbertől idézett novella részletben szemlélteti: „Valaki hirtelen futni kezdett. Lehetséges, hogy egyszerűen csak hirtelen eszébe jutott: randevúja lett volna feleségével, és már szörnyen elkésett. Akárhogy is volt, kelet felé szaladt a Broad Streeten. Valaki más futni kezdett, talán egy jókedvű rikkancs. Egy tekintélyes úriember sietősre fogta a lépteit. Tíz percen belül mindenki rohant a High Streeten. Egy halk mormogás fokozatosan szörnyű szóvá állt össze: A gát, átszakadt a gát! A félelmet talán egy villamoson ülő hölgy, talán egy közlekedési rendőr, talán egy kisfiú öntötte szavakba; senki sem tudja, de nem is számít. Hirtelen kétezer ember kezdett menekülni...” Miután kiderült, hogy a gát nem szakadt le, az emberek nagyon furcsán érezték magukat, de ha valóban leszakadt volna, akkor megmenekülésüket konform módon való viselkedésüknek köszönhetnék volna. (Aronson, E.: The Social Animal)⁹

Ez a példa jó kiindulási pont volt a későbbi kutatásokhoz, amelyekben bizonyosságot lehetett szerezni arról, hogy a csoportos viselkedés milyen mértékben van hatással az egyedre. Elég megdöbbenő annak

a híres kísérletnek az eredménye, amikor a kísérleti személyek nagyobbik hányada a többség által helyeselt hazugságok hatására saját (nyilvánvalóan igaz) véleményét is hajlandó volt megváltoztatni. Itt a jól ismert Asch-féle hosszúság-megítélési kísérletekre lehet gondolni, ahol a kísérleti alanyoknak négy vonal hosszúságát kellett megbecsülniük. Habár jól láthatóan az X. és a B. vonal volt egyforma hosszúságú, a beépített személyek (vagyis a csoport többi tagja) azt állították, hogy az X. és az A. egyforma. Sok kísérleti személy hajlandó volt „elhinni” a valótlan, és a csoport véleményével megegyező, hamis választ adni. (Asch, S.: Studies of Independence and Conformity)¹⁰ A kísérletben a legérdekesebb kérdés az, hogy mennyire volt őszinte a nyilvánosan megformált vélemény, és a részt vevő személyek - mondjuk egy titkos szavazáson - milyen arányban tettek eleget a csoport nyomásának.

Milgram az engedelmességről folytatott kísérletének tanulsága még drámaibb eredményt tükröz. Itt a kísérlet célja az volt, hogy feltárja, mekkora százalékban hajlandóak az emberek közösségi vagy vezetői hatás alatt a legalapvetőbb emberi és erkölcsi kötelezettségükről lemondani, és akár halálos áramütést mérni ártatlan, idegen embertársaikra. (Milgram, S.: Behavioral Study of Obedience)¹¹ A kísérlet egyik fontos következtetése, hogy azok a személyek, akik egy közösségen belül elismert, megbecsült vagy biztonságos helyzetbe tudnak kerülni, szinte sohasem tesznek saját józan ítélőképességük ellen. Ennek a pozíciónak és a vele járó képességnek a megszerzése szoros összefüggésben van az előző fejezetben ismertetett „biztos bázis” fogalmával. Ezt a kijelentést Dittes és Kelley kísérlete is alátámasztja, amelyet egyetemistákkal folytattak. (Dittes, J., Kelley, H.: Effects of Different Conditions of Acceptance Upon Conformity to Group Norms)¹² A kísérlet során néhány vizsgált személlyel azt hitték el, hogy a csoport befogadta őket, másokkal pedig, hogy nem. Azt vizsgálták, hogy a csoport nyomás mennyire gyakorolt hatást véleményük kialakításában. Az eredmények azt mutatták, hogy: „amennyiben az egyének fontosnak tartják a csoporthoz tartozásukat, inkább követik akkor a csoportnormákat és szokásokat, ha azt hiszik, hogy alig fogadják el őket, mint akkor, ha meg vannak győződve teljes elfogadottságukról. Vagyis: könnyebb a csoporttól eltérnie annak, akinek a helyzete szilárdan meg van alapozva ebben a csoportban.”

Tehát az előző fejezetben ismertetett elmélettel összefüggésben: a biztos kötődő, vagyis az elfogadott és elismert ember önbizalma és mások elfogadásának képessége jóval fejlettebb a bizonytalan kötődőkénél.

Párhuzamok fedezhetőek fel Aronson az egyén társas nyomásra való reagálásainak típusai, illetve az előző fejezetben Bowlby által megállapított kötődési viselkedési típusok között. Aronson is három alapvető viselkedési típust különböztet meg a konformitást illetően, főleg az azonosulás, elmélyítés, őszinte elfogadás eredményességét illetően, a következők szerint:

1. Behódolás. Amely az érdekek, túlélés érdekében vagy valamilyen zsarolás hatására jön létre. Az ilyen esetekben nem jön létre tartós ragaszkodás, amint a feltétel megszűnik, véget ér a kapcsolat.
2. Azonosulás. Amikor valamilyen példaképhez ragaszkodik az ember. Olyanná szeretne válni, mint az a másik. Itt sem valódi belső szükségletből fakad a viselkedés, sőt, inkább ellenkezőleg: csakis azért viselkedik így, mert ily módon pozitív öndefiníciós viszonyba kerülhet azzal a személlyel vagy személyekkel, akikkel azonosulni kíván. Itt már nincs félelem a büntetéstől, de nem is alakul ki tartós értelmi és érzelmi kapcsolat. Erre jó példa a jó-öreg- Karcsi-bácsi jelenség.
3. Internalizáció. Amely a társas befolyásoltságra való reagálás legtartósabb, legmélyebben gyökerező módja. Fontos motívuma az igazságra való törekvés. Vagyis: a vélekedés elfogadása belülről jutalmaz. „Ha a befolyásoló személyt megbízhatónak és hozzáértőnek ítéljük, elfogadjuk vélekedését, és saját értékrendszerünkbe építjük be. Ha pedig egyszer bekerült ide, függetlenedik forrásától, és nagyon ellenállóvá lesz minden változással szemben.”

A párhuzamokban jellemző mind a félelem szülte behódoló, a kényszeres megfelelés miatt kialakuló azonosuló és a belső, őszinte igazságra törekvő internalizációs viselkedési típus, amely alapvetően határozza meg a kapcsolatok minőségét és fenntarthatóságát.

Ragaszkodás és vallás

A biztos kötődő viselkedés nyomán alakul ki a valódi bensőséges viszony, amely az igazi szeretet feltétele, és amely ha őszinte és tiszta, az igazság megismerésére irányuló törekvés alapja. Simone Weil erről így ír: „A valódi és tiszta szeretet mindenekelőtt azt kívánja, hogy teljes egészében az igazságban verjen tanyát, bármi legyen is az, föltételt nem ismerve. Bármilyen más fajta szeretethez közelebb állnak a kielégülések, és ezért nagyobb benne a tévedésnek és hazugságnak a lehetősége. A valódi és tiszta szeretet lényegénél fogva, az igazság lelke. Ő a Szentlélek.” (Simone Weil: L' Enracinement, Gallimard)¹³ Az a Szentlélek, amely a keresztény emberek számára az összeköttetést teremti meg és tartja fenn Istennel. A vallásos ember számára hite hasonló szerepet játszik életében, mint a „biztos bázis” a gyermek számára, amelyet Bowlby elméletéből már korábban ismertettem.

A következő példa Eliade A szent és a profán című könyvéből arról szól, hogy a mitikus világban élő emberek számára hitük nem csupán támogatást és egyben biztonságot jelent, hanem életben maradásuk olyan alapvető szükségletei közé tartozik, mint a lélegzés: „Az achipák – egy arunta törzs – hagyománya szerint a mitikus korban Numbakula isteni lény tette kozmikus területüket, teremtette meg ősatyjukat és alapította meg intézményeiket. Numbakula egy gumifa törzséből készítette el a szent karót (kauwa-auwa) vérrel szentelte fel, felmászott rajta, és eltűnt az égben. Ez az oszlop világtengely, mert a föld körülötte válik lakhatóvá, változik tehát világgá. Ezért játszik az achilpáknál a szent karó olyan jelentős rituális szerepet; nomád vándorlásaik során mindig magukkal viszik, és mindig arra veszik az útjukat, amerre a karó mutat. Így az achipák még állandó helyváltoztatás közben is mindig a saját világukban maradhatnak, s egyúttal kapcsolatban maradhatnak az éggel, amelyben Numbakula eltűnt. Ha az oszlop eltörik, ez katasztrófát, bizonyos fokig a világ végét, a káoszba való visszahullást jelenti. Spencer és Gillen arról számolnak be, hogy az egész törzsön halálos rémület lett úrrá, amikor egyszer eltört a szent karó; a törzs tagjai egy ideig körbe-körbe kóvályogtak, végül leültek a földre, hogy meghaljanak.” (Spencer, B. és Gillen, J.: The Arunta)¹⁴

A hívő emberek vallásukat különböző rítusok végzésével gyakorolják. A rítusokban részt vevőkre jellemző magatartás, hogy ragaszkodnak egy korábbi folyamat megismétléséhez, hogy ezzel felidézzenek, újból és újból átélhetővé tegyenek valamilyen fontos korábban lezajlott eseményt

és az ehhez kapcsolódó érzést. Nem egyszerű emlékezés a lineárisan zajló idő korábbi eseményeire, hanem azoknak a jelenbe történő átélése. Az idő fogalma felemelkedik, átszellemül és nem egy semmibe nyúló egyenes folyamként, hanem állandó körként jelenik meg. „Az ünnepeken való vallásos részvételhez hozzá tartozik, hogy kilépünk abba a mitikus időbe, amely ebben az ünnepben újból jelenvalóvá válik. A szent idő ennél fogva végtelenül gyakran ismétlődő, újból elnyerhető időnek mutatkozik, egyfajta mitikus jelennek, amelyben az ember a rítusok közvetítésével időről időre újból részt vehet.” (Mircea Eliade: A szent és a profán)¹⁵ Az ausztráliai arunta törzs tagjai évenkénti totemszerartásuk során, miközben pontosan megismétlik azt az utat, amit isteni ősiük megtett, teljesen alámerülnek az „álomidőbe”. (Gillen, FJ: The Native Tribes of Central Australia)¹⁶ Hagyományaikhoz való ragaszkodásuk kultúrájuk alapvető vonása.

A ragaszkodó viselkedés a zsidó-keresztény kultúrában szintén fontos szerephez jut nem csak a vallási hagyományokban, ünnepekben, hanem Isten és ember viszonyában is. Isten mint gondoskodó Atya jelenik meg, aki „biztos bázist” jelent a hívő ember számára, ezzel hasonló szerepet próbál betölteni, mint a jó szülő. Az Úr fogyhatatlan szeretetéről Izrael iránt Ésaías (Izajás) próféta a következők írja: „14. Ha ezt mondja a' Sion: Elhagyott engem' az Úr, és az Úr elfelejtkezett én rólam! 15. Valyon elfelejtkezhetik é az anya az ő kis gyermekéről, úgy hogy ne könyörüljön az ő méhének fíján? ha azok elfelejtkeznének is, de én nem felejtkezhetem el te rólad; 16. Ímé az én kezeimre felírtalak téged1 : a' te köfalaid szüntelen előttem *forognak*.” (Ésaías 49/14-16)¹⁷

A házastárshoz fűződő ragaszkodás szükségességéről és a házasságtörésről Márk Evangéliumának 10. részében a következő olvasható: „2. És a' Farizeusok hozzá járulván megkérdeék őtet, ha szabad volna é a' férjfiúnak elbotsítani feleségét; kísértvén őtet. 3. Ő pedig felelvén, monda nékik: Mit parantsolt néktek Mózes? 4. Azok pedig felelének: Mózes megengedte, hogy elválásról való levelet írjunk, és elbotsássuk *feleséginket*. (5 Móz.24.1. Jer.3.3) 5. És felelvén Jézus, monda nékik: A' ti szíveteknek keménységéért írta Mózes néktek e' parantsolatot. (Máté 19,4.5 1 Móz. 1,27) 6. A' teremtésnek pedig kezdetiben férjfiat és asszonyiállatot teremtett Isten. 7. Azokáért elhagyja ember attyát és anyyát, és ragaszkodik feleségéhez. 8. És a' kik ketten voltak, egy test léznek: Azért ezek többé nem kettők, hanem egy test. (1 Móz 2,24 1 Kor. 6,16) 9. A' mit azért Isten egybe szerkeztetett, az ember el ne válassa. 10. És a' házban, viszontag az ő tanítványai ugyanezen dolog felől megkérdeék őtet. 11. Ő pedig

monda nékik: Valaki elbócsítja az ő feleségét, és mást veje, paráználkodik az ellen. (Máté 5,32 1 Kor 7,10.11) 12. És ha az asszonyiállat elhagyja az ő férjét, és máshoz menend, paráználkodik.”¹⁷ Ezek szerint a házasság felbonthatatlanságáról másképp vélekedik Mózes és Jézus.

A ragaszkodást elítéli Jézus abban az esetben amikor anyagi javakra és a vagyon megtartására irányul, mivel ez összeférhetetlen Isten szolgálatával. „Senki nem szolgálhat két Úrnak: mert vagy az egyiket gyűlöli, a’ másikat szereti; vagy az egyikhez ragaszkodik, a’ másikat megutálja: Nem szolgálhattok Istennek és a világi gazdagságnak.”¹⁷ (Máté 10.24) Az üdvösség megszerzéséhez szükséges a parancsok megtartása. Aki azonban többre vágyik, tökéletes akar lenni, az válassza a szegénységet, kövesse Jézust: vagyis engedelmessédjék, és élje tisztaságban életét. Ezekben van megalapozva a három evangéliumi tanítás. „21. Monda néki Jézus: Ha tökéletes akarsz lenni, eredj el, add el minden marhádat, és osztogasd a’ szegényeknek, és kintsed lésszen a mennyországban; és jere és kövess engemet.”¹⁷ (Máté 19.21)

A házasság rövid kultúrtörténete

Az emberek ősidőktől fogva jellemző módon kis közösségekben éltek, ahol szoros kapcsolatot alakítottak ki egymással. Ezeknek a közösségeknek a kialakulása praktikus módon azért lehetett szükséges, mert az ember életben maradási képessége elég gyenge a vadállatokkal szemben, valamint a csapatban való vadászat is hatékonyabb módszer az egyéninél. A felnőtté avatás ősi, különböző törzseknél ma is megfigyelhető próbái egyfajta házasságra való alkalmassági tesztek, amelyben a férfiak rátermettségüket bátorságuk és élelem szerzési képességük bizonyításával mutatják meg.¹

A másik fontos jellemvonás, amely hatással lehetett a korai emberek kapcsolatainak alakulására, az a szemlélet, ami a dolgok szellemi lényegére helyezte a hangsúlyt. Életüket egy mítoszokkal, hiedelmekkel teli világ részének tekintették, amely mítoszok biztosságot és útmutatást adtak számukra. Tetteik sem csupán véletlenek során, illetve saját akaratuk eredményeként jöttek létre, hanem valamilyen kapcsolatban álltak a velük együtt élő mitikus és transzcendens erővel, istennel. A párok kiválasztása, a szerelem kialakulása, illetve annak fennmaradása is ezeknek a számunkra megfoghatatlan erőknél a függvénye lehetett. Ez a gondolkodás máig fennmaradt a civilizációtól elzártan élő törzsek hagyományaiban.

Ilyen környezetben formálódtak és alakultak ki olyan intim párkapcsolatok, amelyekben valamilyen finom szellemi, lelki összhangon kívül (mint például a szerelem) a praktikus dolgok (mint az utódokról való gondoskodás, védelem vagy az élelem megszerzése) is fontos szerepet játszhattak.

A házasság a civilizáció későbbi, fejlettebb szakaszában, mint a párkapcsolat intézményesített formája jelenik meg, amelyet különböző korokban és kultúrában más-más módon fogalmaztak meg valamilyen jogi szabályrendszer keretén belül. Ez a rendszer egyrészt az adott kor erkölcsi értékeinek megnyilvánulása, másrészt kifejeződik benne a társadalom nemek szerinti hatalommegosztása.

¹ Ezek a beavatási szokások, érdekesen és jellemző módon alakultak napjainkig a kulturális háttér viszonylatában. Néha egy tánc (kónyi verbunkos) vagy egy tárgy birtoklása (öltöny, autó, lakás...) jelezi a férfivá válás eredményességét.

A történelemben voltak matriarchális berendezkedésű társadalmak, mint pl. eleai matriarchátus, de ezek napjainkra tudomásom szerint mind megszűntek valamilyen férfi uralkodói szabályozás eredményeképpen.

A Mahabharatában arról lehet olvasni, hogy a nők kezdetben teljesen szabadok voltak, büntetlenül elhagyhatták férjeiket, mivel ez volt a szokás, de Swetaketu, Rishi Uddalaknak fia olyan törvényt hozott, amelyben előírta a nők hűségét. A kínai évkönyvek arról írnak, hogy problémát jelentett az, hogy nem lehetett megállapítani az apa személyét, a gyermekek csak az anyához tartoztak, ezért Fou-Hi császár a nemek korlátlan érintkezését betiltva hozta létre a házasság intézményét. Az ókori Egyiptomban Mense, a görögöknél Kekrops alkotott szabályokat és törvényt a házasságra vonatkozólag. Korábban a görögök nőközösségekben éltek, a gyermekek az anyák nevét vették fel, ami az erősödő patriarchátusnak és a vagyon öröklődésnek nem igazán kedvezett.¹⁸

Európában a házasságra vonatkozó szabályozás alapja a Bibliában megfogalmazott erkölcsökre épül, amely alapvetően a monogámiát írja elő. Ennek ellenére bizonyos esetekben még a keresztény világban is megengedték a többnejűséget, például a meroving királyoknál vagy a vesztfáliai béke után, ahol néhány német állam kétnejűséget engedélyezett ott, ahol a lakosság létszáma a harminc éves háború következtében jelentősen megfogyatkozott. Luther pedig megengedi hesseni nagylelkű Fülöpnek, hogy két nőt vegyen feleségül, mivel szerinte Krisztus nem nyilatkozott a többnejűségről. A mormonok például a többnejűséget isteni intézménynek tartják.

A 4. század végétől a házasságra vonatkozó jogalkotás és jogalkalmazás egyházi hatáskörbe került, amely a polgárosodás kezdetéig tartott. A katolikus egyház a házasságkötést szentségnek tartja.

Napjainkban – a továbbra is fennálló vadházasságokon kívül – az együttélés különböző formáival találkozhatunk. A hagyományos egy férfi–egy nő (monogámia) modell a legelterjedtebb kapcsolati forma minden egyéb lehetőség ellenére, mert ennek során két ember között különlegesen bensőséges lelki kapcsolat jön létre, amely egyetemes jelenség.¹⁹ A további egy férfi–több nő (polygynia), az egy nő–több férfi (polyandria) és a több férfi–több nő közötti házasság mellett az azonos neműek házasságának törvényes kereteire is vannak példák. A szokások sokfélesége az anyagi javak birtoklásának különbözőségeivel, valamint a természeti körülményekkel, az életben maradás nehézségeivel, a szaporodás szabályozásával is magyarázható.¹⁸ A kialakult törvények szabályozzák a házasságban

résztevők és hozzá kapcsolódó ágyasok mennyiségét, nemét, megnevezik az öröklési jogokat, valamint tiltják vagy engedélyezik a házasság felbonthatóságát, tisztázzák az esetleges felbontás esetén kialakuló jogokat, különös tekintettel a gyermek - és a vagyonmegosztásra. Európában a francia forradalom polgári eszményeinek egyik fontos vívmánya a házasság polgárjogi szerződéssé való nyilvánítása, amelyet ennek következtében azóta a polgári törvénykönyv szabályoz.

A házasság kötések aláírt szerződés jelentősége nem csak a szerződő felek közötti megegyezés részleteiben nyilvánul meg – amellyel érzésem szerint a szerződő felek többsége nincsen tisztában –, hanem az ehhez az intézményhez kapcsolható egyéb támogatásokban (mint például családi pótlék), illetve lehetőségekben (például az örökbefogadás lehetősége). Többek között ennek köszönhető az a vita, amely az azonos neműek házasságának engedélyezése körül folyik. Az erkölcsi kérdéseken túlmenően a tiltás az örökbefogadással kapcsolatos kérdések miatt áll fenn. Pedig elképzelhető, hogy az egyneműek házasságának elismerésével a homoszexuálisok közötti kapcsolatok is hűséges, monogám jellegűek lehetnének, és ez hosszú távú együtt maradásukat segíthetné elő. Azok az aggodalmak is megalapozatlanok, hogy az ilyen házasságokban a gyermekek bármilyen szexuális zaklatásnak lennének kitéve, ugyanis ilyen visszaélések a heteroszexuálisok házasságaiban is előfordulhatnak. Ezt a véleményt például az Amerikai Pszichológiai Társaság is támogatja az egyneműek házasságáról közzétett nyilatkozatában.²⁰ A világ számos országában megengedett az egyneműek közötti házasságkötés és a gyermekek örökbefogadása, de sajnos arra vonatkozólag nem találtam adatokat, hogy az ilyen családokban felnövekvő gyermekek milyen arányban másolják, illetve folytatják felnőtt korukban szüleik szexuális szokásait.

Mindezek mellett az azonos neműek házasságának tiltása ellentmondásos jogi szempontból, mivel ellenkezik a hátrányos megkülönböztetés tilalmával, és a legtöbb alkotmányban szereplő egyenlő emberi méltóság alapelvével.

A házasság megjelenítésének művészeti előzményei

A házassággal kapcsolatos művek száma igen elenyésző az európai történelem korai szakaszában. Az ezzel foglalkozó görög mitológiai történetek konfliktusokról, becsületről, hűségről, hiúságról, erényekről, erkölcsről szóló példázatok. (Odüsszeusz-Pénélopé, Menelaosz-Heléne, Agamemnon-Klütaimnéztra stb.) Szinte valamennyi az istenek, királyok és hősök rendkívüli cselekedetivel foglalkozik. Kivételt képez ez alól Philémón és Baukisz története, amely hétköznapi házaspárok egymáshoz való viszonyáról szól.²¹ Ebben a rövid mondában a házaspár teljesen hétköznapi, nem hajtanak végre látványos hőstetteket, csak befogadnak két vándort, amit rajtuk kívül senki sem hajlandó megtenni abban a városban, ahol élnek. Ez a két vándor „egész véletlenül” az álruhába öltözött Zeusz és Hermész. A történet végén az istenek elpusztítják a gonosz várost, ők pedig jutalomban részesülnek azáltal, hogy teljesül egy kívánságuk. A házaspár azt kéri, hogy egyszerre haljanak meg öregkorukban, és az istenek meg is adják nekik ezt az áldást, úgy, hogy fává változtatják őket: tölgyfává és hársfává. Philémón és Baukisz azért képes

beengedni az idegeneket, mert egymáshoz fűződő kapcsolatuk olyan jellegű, amely képessé teszi őket mások elfogadására. Ebben a kapcsolatban központi szerepet kap a szerénység, gondoskodás és alázat mivel „egymásnak parancsoltak és egymásnak fogadtak szót”. Egész másképp viselkedik Philemon és Baucis Makk Károly filmjében.²² Ennek a történetnek a főszereplői idős emberek és teljesen elzárkóznak a külvilágtól. Csak egymással törődnek és nem segítenek a bajbajutott idegenen, amely tett végül a pusztulásukat okozza. Hogy miért nem fogadnak be az 1956-os forradalom idején egy súlyosan megsebesült fiatal embert otthonukba, talán azzal magyarázható,

Sposi szarkofág, i.e.520,
1,4x1,9m terrakotta,
Villa Giulia,
(Etruszk Nemzeti Múzeum),
Róma

Jan van Eyck: Arnolfini házaspár,
1434, 82x60cm olaj tábla,
National Gallery, London

Lorenzo Lotto: Férj és feleség,
1523, 116x96, olaj, Ermitázs
Szt. Pétervár

Marinus van Reymerswale:
Pénzváltó és hitvese, 1539,
83x97cm, olaj tábla, Prado
Madrid,

hogy mindhárom gyermekük meghalt a második világháborúban. Az is magyarázat lehet viselkedésükre, hogy a családok a kis közösségek megszűnésével a modern társadalomban általában elszigetelődnek a külvilágtól.

Shakespeare Makrancos hölgy című drámájában kritikusan leplezi le a házastársak színlelt erényeit és hazugságait. A szerző ezzel olyan példát állít, amelyben az igazán jó partner öntudatos – néha makrancos –, őszinte és megtartja házasságon belül saját karakterét, önállóságát.

A házasságokkal foglalkozó irodalmi művek nagy számú megjelenése a XIX. század végén kezdődik és napjainkig tart. Először Ibsen foglalkozik igazán mélyrehatóan a házasság problémáival, és a téma boncolgatását folytatva kerül Strindberg teljesen ellenkező álláspontra a férfi és nő közötti egészséges viszony megítélésében. A skandináv kultúrának korán részévé válik a házassággal kapcsolatos kérdéskör, amely téma korunk alkotóit is gyakran inspirálja. A házassággal együtt járó problémákat tárja elénk Ingmar Bergman Jelenetek egy házasságból című filmje is.²³ Hazugságokkal és képmutatásokkal terhelt kapcsolat ismerhető meg a történetben. A főszereplők hazugságainak oka: saját szüleik és a társadalom elvárásainak megfelelésére irányuló igyekezetük. A jelenetekben a házastársak sokféle és ellentmondásos módon viszonyulnak egymáshoz. Néha naivak, máskor rendkívül okosak, és átlátják helyzetüket, időnként áltatják magukat, máskor pedig – amikor elég alkoholt isznak – őszinték, aztán ragaszkodóak, szentimentálisak, olykor pedig dühösek, agresszívak. Bergman ebben a filmjében érzékelteti, hogy a házasság megöli az őszinte szerelmet, és ezzel tönkreteszi a párkapcsolatokat. A film főszereplői csak akkor szabadulnak fel, és ismerik fel helyzetüket, majd viszonyulnak újra gyengéden egymáshoz, amikor már nem nehezedik rájuk a házassággal együtt járó megfelelési kényszerek okozta teher. Sven Nykvist, aki a film operatőre, nagyon közel megy a szereplőkhöz felvétel közben, és keményen rávilágít arcukra, belépve ezzel intim szférájukba. Ennek köszönhetően a jelenetek időnként fullasztóvá válnak.

Woody Allen Férjek és feleségek című filmjében szintén a házasság fenntarthatóságának problémája jelenik meg New Yorki értelmiségi házasságokban.²⁴ A film szerint nincs tökéletes, konfliktus nélküli házasság, és csak akkor van esély egy kapcsolatot fenntartására, ha a felek őszinték, ki merik mondani vágyaikat, problémáikat, még ha az néha krízishez, időszakos elváláshoz is vezet.

A képzőművészet történetében a házasság ábrázolására számtalan példát találhatunk. Szinte

Caravaggio: Szent család keresztelő szt. Jánossal, 1603, 117x96 olaj, MET, New York NY

Antony van Dyck: Házaspár portréja 1620, 112x131cm olaj, Szépművészeti Múzeum Budapest

Gabriel Metsu: Jan Jacobsz Hinlopen családja, 1662, 72x79cm, olaj, Staatliche Museen zu Berlin

kizárólag azokból a korszakokból maradtak fent házaspárok ábrázolásairól szóló művek, ahol az individuum – és ezzel együtt a földi javak dicséretére – helyeződött a hangsúly. Az ókorból szarkofágokat díszítő domborműveken és szobrokon található ilyen ábrázolások, melyek közül talán a legismertebb az etruszk házaspárt ábrázoló szarkofág (Sarcophago degli Sposi). A síron egy asszony és az őt átkaroló, ételt kínáló férj látható. Az étkezés megjelenítése és az alakok finom mozdulatai a pár jólétéről, a férj gyengédségéről, gondoskodásáról tanúskodnak.

A XV. századig nem jellemzőek a házaspárokat ábrázoló művek. Jan van Eyck Arnolfini házaspárt ábrázoló képe talán az első olyan alkotás, amely két ember egymáshoz fűződő viszonyát tárja elénk. Ez a kép nem csupán azért érdekes, mert meglepően új és rendkívül valóság-hű festői leképzése a látványnak, (pl. domború tükör) hanem mert maga a házasság a gazdagság reprezentációjának részévé válik. A kép jelentését és jelentőségét tovább árnyalja a szereplők karakterének, mozdulatainak megjelenítése, valamint a tárgyi környezet. A férfi egyenes, merev tartású, komoly, szigorú és egyben merengő tekintetű, a nő megtörtén áll, ártatlan tekintettel fordul férje felé, összeérő kezeik tartása talán egymásra utaltságukat illusztrálja. Mindketten elégedettek jólétükkel, annak ellenére, hogy talán ezért áldozatot, lemondással járó fájdalmat okoztak maguknak.

Az Urbinoi herceget és hercegnőt Pietro Della Francesca sokkal távolságtartóbban, hidegebben ábrázolja két külön képen, akiket szétválaszt és összeköt a díszes keret.

Bár az a hagyomány mindmáig fennmaradt, hogy a házasság, illetve a család ábrázolása reprezentációja az anyagi jólétnek és biztonságnak, ennek ellenére a férfi-nő közötti viszony megjelenítése rendkívül sokféle lehet, és képet ad az adott korra jellemző párkapcsolati viszonyokról. Lorenzo Lotto házaspárokat ábrázoló festményein például a nők gyakran sokkal hangsúlyosabbak, és erősebbnek tűnnek a férfiaknál.

A németalföldi festészetből két olyan kép ismert, amely egy pénzváltót és annak feleségét ábrázolja (Marinus van Reymerswale: Pénzváltó és hitvese, 1539, Quentin Massis: Uszolás és felesége, 1514). A két beállítás nagyon hasonlít egymáshoz, egyik képen sem látható a férjek tekintete, és a feleségek mindkét képen szomorúan, ábrándozva dőlnek férjeik felé. Ebben a korban az emberek már szerettek tetszelegni gazdagságukban. A képek azt is sejtetik, hogy a pénznek fontos szerep jutott a házastársi kapcsolatokban, még ha az látszólag nem is volt teljes mértékben örömteli a feleségek számára.

Ferdinand Bol: Férj és feleség 1654

John Singleton Copley: Copley család portréja, 1776, 185x228cm, olaj

Amedeo Modigliani: Jacques és Berthe Lipchitz, 1917 olaj, Art Institute of Chicago

Caravaggio festményén egy Szent Családot ábrázoló jelenet látható. Szembetűnő a nagy korkülönbség férj és feleség között. A jelenetben az idős Szt. József a sötét tónusú háttérben aláztatosan és békés mozdulattal védi gyermekét, a kis Jézust és még szinte gyermek feleségét, Szűz Máriát.

Antony van Dyck festményén a feleség helyezkedik el a kép központjában és tűnik szilárdabbnak, akinek gyengéden fogja meg férje a kezét.

Jan Jacobsz Hinlopen nagyon gazdagnak és dominánsnak akar látszódni a következő képen, ahol ezt próbálja igazolni a ruházat, az óriási tér, és az, hogy fejét elfordítja családjának nőtagjaitól, és vidáman néz játszadozó fia felé.

Ferdinand Bol festményén a férj szinte erőszakkal tartja vissza a tőle elvagyódni látszó feleségét. A Copley családban az apa már látszólag nem tud semmilyen érzelmi kapcsolatba kerülni gyerekeivel és feleségével, annak ellenére, hogy a többiek boldogan ölelgetik egymást ebben az idilli, puha környezetben, amely mögött lágy, festői dombok húzódnak.

A fotográfia megjelenése köztudottan fordulópontot jelentett a festészeti hagyományban, amely megfigyelhető a családokat ábrázoló képeknél is. A fotó egyrészt valóság-hűsége miatt fokozatosan értelmetlenné tette a realista, élethű festmények készítését, és mint tudjuk ez megváltoztatta a festői gondolkodást, létrejöttek a festészetet megújító izmusok és a család ábrázolásának is új dimenziói nyíltak meg. Modigliani Jacques és Berthe Lipchitzről készített képén nem a karakterek élethű ábrázolásával utal a házaspárok kapcsolatának jellemzőire, hanem az arányok és a kompozíció segítségével, valamint színdinamikai eszközökkel.

Egon Schiele képén pedig már nem xy-t látjuk feleségével és gyermekével, a festő már nem konkrét embereket ábrázol, hanem magát „a családot” festi meg. Fontos különbség az előző példákhoz képest, hogy már nem megrendelésre dolgozik, képe kora társadalmi tragédiáinak és saját szorongásainak lenyomata.

A XX. században egyre szélesebb társadalmi rétegek tudtak képeket rendelni önmagukról, mivel a fotográfia viszonylag olcsó technológia volt. Rengeteg családi kép készült és készül napjainkig, tehát nagy igény mutatkozik az otthoni környezet megörökítésére. A fénykép a házasságnak és a családnak elterjedt és általános önkifejező eszközévé vált, mivel a fényképen az eddigieknél sokkal valóság-hűbben mutathatók meg az életkörülmények, a vagyoni helyzet, bizonyos mértékben pedig jobban

Egon Schiele: A család, 1918, olaj 152x162, Österreichische Galerie, Bécs

megnyilvánulnak a családtagok egymáshoz fűződő érzelmi viszonyai és családon belül elfoglalt helyük.

A legtöbb ismert fotográfus életművében szerepelnek családokat, házaspárokat ábrázoló képek. Dianne Arbus képein ezekben az elemi, intim közösségekben nyilvánulnak meg a társadalomban jelentkező torzulások. A házastársak között néha nyilvánvaló szakadék tátong, gyermekük betegesnek tűnik, máshol idegenként fekszenek egymás mellett.

Tina Barney képein a XXI. századi felsőosztály családon belüli viszonyaiba nyerhetünk betekintést. Szülők és gyermekek ellentmondásos kapcsolatai érezhetőek fotográfiáin.

Mindig érdekelték az emberek, és a közöttük lévő érzelmi viszonyok sokfélesége. Korábbi, önálló sorozataimban is fényképeztem családokat. Általában számomra furcsa, kicsit disszonáns helyzetekben, jelenetekben készítettem róluk képeket.

Dianne Arbus: Fiatal Brooklyn-i család vasárnapi sétán, 1966

Tina Barney: Az unoka, 2004

Máté Gábor: Vidámpark, részlet a sorozatból, 1989

Máté Gábor: Opera, részlet a sorozatból 1990

A házasság fenntarthatóságának fontos elemei

„És boldogan éltek, amíg meg nem haltak...” Talán csak a mesében létezik tökéletes házasság, amely önmagától működik, nem kell vele foglalkozni, és felhőtlen öröm mindkét házastárs számára. A valóságban azonban nem lehet megúszni a kapcsolatépítést, amely rengeteg időt és energiát követel a Hercegtől és Csipkerózsikától is. Az idő és az energia sajnos nem elegendő, ha nem jó irányba fejlődik, illetve hiányzik belőle a ragaszkodással együtt járó megbecsülés és az alázat gesztusa.

Milyen gondolatmenetek, tettek, események segíthetik egy házasság fennmaradását úgy, hogy a kapcsolatban mindkét fél jól érezze magát. Mi az, ami elviselhetővé, színessé teheti az egyébként szürkének, unalmasnak, monotonnak és elviselhetetlennek tűnő hétköznapokat.

Arról nem sok feljegyzés maradt ránk, hogy az ősi kapcsolatok mennyire lehettek konfliktusokkal terhelték, és mennyire voltak tartósak, de valószínű, hogy a korai halandóság miatt nem is alakulhatott ki egy sor olyan probléma, amelyekkel a mai emberek küzdenek.

Szél Bernadett A párkapcsolati összetartozást segítő minták elemzése című Ph.D értekezésében több fontos elemet nevez meg, amelyek meghatározzák a kapcsolatok fenntarthatóságát. Az első csoportba a felek közötti érzelmi harmóniával kapcsolatos elemeket sorolja: az egymás iránti hűséget, lojalitást, szeretetet/szerelmet, tisztelet és áldozatvállalást. A másik csoportba az életvitelbeli egyezéseket, a megfelelő anyagi körülményeket, a közös izlést és érdeklődést, a saját célok megvalósításának lehetőségét, a boldog szexuális életet és az intimitást sorolja. Fontosnak tartja még a kohézió fennmaradásában az őszinteséget, a közös gyermeket vagy a jól vezetett háztartást, amelyet ő a közös jövőre való orientálódásnak tekint.²⁵

A következő alfejezetekben a számomra legfontosabbnak és legmeghatározóbbnak tűnő elemeket ismertetem részletesebben, az általam megismert friss, pszichológiai kutatási-eredmények figyelembe vételével.

Szerelem

„Nincsen a világon nagyobb nyomorúság, mint kik összeházasodnak s nem szeretik egymást.”

A szerelem valószínűleg mindig is létezett és fontos szerepet játszott az emberek életében.

A suméroktól Kr. e. 3500-ból származó az emberiség első írásos emlékekeit őrző agyagtáblák egyikén olvashatjuk: „Vőlegényem hadd cirógassalak meg / Az érintésem édesebb mint a méz.”²⁶

Az egyre individualistábbá váló nyugati modern társadalmakban a házasság fenntarthatóságának alapvető feltételévé válik a romantikus vagy szenvedélyes szerelem.²⁷ Ehhez a fogalomhoz egyre inkább a boldogság fogalmát társítják az emberek.

Megőrizhető-e egyáltalán a szerelem annak érdekében, hogy egy kapcsolat tartós maradjon a mai kulturális környezetben. Egy olyan világban, ahol fogyasztásra ösztönzik az embereket, és a gazdagság nem lelki, hanem anyagi értelemben jelenti a legfontosabb értéket. Popper Péter szerint a materiális orientáció, a szerzés és megőrzés ösztönét a tárgyi javakra irányítja, amit Hamvas Béla úgy nevez, hogy az „élet kellékei”.²⁸

Az első kérdés tehát, hogy milyen érzelmi állapot a szenvedélyes szerelem, és hogy hogyan tartható fenn.

Különböző kutatások azt igazolják, hogy a szerelem szenvedélyes formája az agyban az eufóriával és jutalommal kapcsolatos területeket stimulálja, amely egyfajta mentális káosz. Bartels és Zeki²⁹ szerint az ember elveszíti a kritikus szemléletet azzal a személlyel szemben, akire irányul ez az érzés, Fischer³⁰ pedig úgy véli, hogy a szerelem kábítószer, függőséggel jár, megszűnése esetén pedig szorongás, fájdalom és rögeszmés-kényszeres viselkedés alakul ki.

A szerelemnek kimutathatóan biológiai alkotóeleme is létezik. Egy kísérlet azt igazolja, hogy magasabb az oxitocin szintje azoknak a nőknek, akik szerelemben élnek, és felidéztek velük szerelmüket, azokkal szemben, akiknek nincs párkapcsolatuk. (Turner és munkatársai 1999). Ez a hormon csökkenti a szorongást, növelve ezzel a kötődés szempontjából kedvező viselkedést, tehát kellemessé teszi a társas kapcsolatot.

A szerelem fenntartása Fischer szerint az ember fejlődése során praktikus okokból 4 évre terjedt ki. A törzsi társadalmakban megfigyelhető, hogy ennyi idő telik el a gyermek fogantatásától kezdve addig, amíg az utódok önállóan el nem tudják tölteni az időt más gyerekekkel.³¹ Evolúciós szempontból Fischer

szerint tehát négy évig szükséges a pároknak együtt maradniuk. A szülői gondoskodásra viszont az emberi utódoknak jóval tovább van szüksége. Plisworth és Haselton szerint a gyerekek 15 éves korukig nem tudnak annyi kalóriát megszerezni, amennyit elfogyasztanak.³² Az apák gyermekekkel maradása pedig növeli az életben maradási esélyeket a Paraguayban található ache törzsnél végzett megfigyelések szerint.

Traupman és Hatfield 1981-ben 953 emberrel készítettek interjút, ami szintén azt bizonyította a feltételezésekkel szemben, hogy a házasságokban nem csak a szenvedélyes szerelem, de a társszerelem érzése is rohamosan csökken az együtt töltött évek során.³³

A kapcsolat azonban nem szűnik meg minden esetben, sőt, Gonzelga és Haselton³⁴ szerint képes fejlődni. A szerelemmel együtt és hatására kifejlődnek olyan motívumok, amelyek segítik a kapcsolat későbbi fenntarthatóságát: „Ilyen az **összetartozás és közelség érzése** (Sternberg, 1986), **a ragaszkodás** (Hatfield, 1988; Hatfield és Rapson, 1993; Hatfield és Walster, 1978), **az empátia és csodálat** (Rempel és Burris, 2005), **a közelség vágya** (Aron és Aron, 1991; Hatfield, 1988; Hatfield és Walster, 1978), valamint az olyan pozitív érzelmi állapotok, amelyek elősegítik a megközelítést és intimitást: **a vágy, a rokonszenv, az élvezet és a boldogság** (Gonzaga és munkatársai, 2001, 2006).”³⁴ Ezzel együtt a szerelmi kapcsolatban állók a rájuk nehezedő problémákat sokkal konstruktívabban oldják meg, kevesebbet veszekednek, életük tervezésekor figyelembe veszik, sőt, támogatják egymást, de ami a legfontosabb, egyre inkább elköteleződnek egymás iránt. Az elkötelezettség kifejlődésével tudnak a házastársak a vonzó alternatívák megjelenésének ellenállni.

Elköteleződés

Az elköteleződés annál erősebb, minél több személyközi igényt tudnak a kapcsolatban résztvevők kielégíteni. A kutatók számos ilyen igényt fogalmaztak meg, olyanokat, mint biztonság, szex, intimitás, identitás, önmegvalósítás, társaság igénye, barátság, valahova tartozás, önfejlesztés stb.

Rusbult fejlesztette ki a *Bevonódási Modell*³⁵, a *Kölcsönös Függés Elméletére* alapozva, amely a kapcsolatokban kialakuló elkötelezettségi szint kialakulásáért felelős, és a háttérben rejlő tényezőket vizsgálja és elemzi. A *Bevonódási Modell* három független tényező működésétől teszi függővé az elköteleződés mértékét: elégedettség szint, alternatívák minősége és befektetések.

Az **elégedettségi szint** arra vonatkozik, hogy mennyire teljesülnek egy bizonyos típusú kapcsolatban (pl. házasság) az egyén elvárásai.

Az **alternatívák minősége** azokra az elvárásokra vonatkozik, amelyeket az egyén úgy vél, hogy egy másik, hasonló típusú kapcsolatban szintén vagy könnyebben megszerezhetne. Minél kevesebb ilyen lehetséges alternatíva merül fel egy kapcsolatban, annál erősebb elköteleződés alakul ki.

A **befektetések** azoknak az előnyöknek és javaknak a megszerzését jelentik, amelyek az adott kapcsolatban jönnek létre, és a kapcsolat megszűnésével megszűnnének. Ez nem csak a múlt és jelen anyagi és lelki erőfeszítéseit tartalmazza, hanem a jövőre vonatkozó terveket is. Tehát a tervek, ígéretek is táplálhatnak egy kapcsolatot.

Az elköteleződés mértékét a kapcsolaton kívül helyezkedő más tényezők is befolyásolhatják. Ezekről az un. szubjektív normákról egyértelműen bebizonyították, hogy felelősek a kapcsolati elköteleződésért.³⁶ Az egyén ugyanis figyel arra, hogy mit gondolnak kapcsolatáról a számára fontos referenciaszemélyek, ehhez hozzáadódik olyan irányú motivációja, hogy megfeleljen a külső elvárásoknak. Ilyen referenciaszemélyek lehetnek a barátok, szülők vagy vallási felekezetek.

Biztonság

Az emberek az evolúciós fejlődés során kis közösségekben éltek, ismerték és támogatták egymást, ez nem csupán életben maradási szempontból volt fontos, hanem lelki szempontból is. A családokat nem hagyták el a nagyszülők sem, gyermekeik vagy a szűk közösségük gondoskodott az öreg munkaképtelen emberekről, ezért nem kellett félniük az **öregkori magánytól**, elhagyottságtól. Mivel ezek a közösségek szinte teljesen felbomlottak, a gondoskodást az állam a nyugdíjrendszer keretén belül biztosítja, vagy nyugdíjas otthonokat létesít, így öregkorban a házastársak együtt maradása jelenti az egyetlen esélyt a mindennapi intim kapcsolatok megélésére.

A biztos, gondoskodó, támogató és elfogadó kapcsolat Bowlby kutatásainak fényében alapfeltétele a biztos-kötődési viselkedés kifejlődéséhez, amely nem csak az utódok tekintetében szolgál táptalajként a szilárd önértékelés, illetve a konstruktív megküzdési stratégiák kialakításához, az emocionális stabilitás fenntartásához és a kölcsönösen kielégítő kapcsolatok létrehozásához, ugyanakkor a párkapcsolatban

résztevők számára is biztosítja az úgynevezett „fejleszt és épít” körforgást.³⁷ Coan, Scharfer és Davidson például olyan kísérleteket végeztek, amelyek során laboratóriumi körülmények között stresszhelyzetbe hoztak férjezett asszonyokat, és MRI vizsgálattal figyelték az agyukban létrejött reakciókat. Abban az esetben, amikor a nők férjük kezét foghatták a vizsgálat alatt, jóval kisebb változás ment végbe agyukban. Vagyis az elérhető, gondoskodó, biztonságot nyújtó partner növeli az elégedettséget, és javítja a kapcsolat minőségét.

Figyelem

Minden közösségi kapcsolatot jellemez a figyelem iránya és mennyisége. A figyelmi fókusz lehet ön irányú, a partnerre irányuló, mindkét félre egyszerre irányuló, valamint egy külső harmadik személyre vagy közösségre irányuló is.

Az önfókusz egy kapcsolatban azt jelenti, hogy mennyire gondol az egyik fél saját jólétére, mennyire vár gondoskodást és figyelmet partnerétől. Az egészséges kapcsolatokban ennek a fókusznak erősnek kell lennie, amikor olyan problémák merülnek fel, amelyet a másik partner segíthet megoldani.

A partnerfókuszban a partnerre irányul a figyelem, az ő jólétének elősegítése vagy megóvása miatt jön létre. Az egészséges kapcsolatokban ez **mindig pozitív irányú és minden adódó lehetőségben** megnyilvánul.

A kapcsolati tevékenységfókuszban a partnerek valamilyen közös cselekvésben vesznek részt, mint pl. a tánc, amelyben összehangoltan igyekeznek mozogni. Nagyon jó kapcsolatokban ez gyakran előfordul, és a felek megtapasztalhatják ezen keresztül a „flow” állapotot, amely feloldódással jár és a kapcsolati cél felé haladást idézi elő.³⁸

Vannak olyan élethelyzetek, amikor a kapcsolatban végzett tevékenységeket külső szempontok befolyásolnak. Ezek akkor jelennek meg, ha valamilyen fontos külső személy igénye vagy befolyása merül fel, amely lehet akár a saját gyermekük érdeke vagy a szülők és társadalom elvárásai. (Gyermekek jelenlétében a szülők nem veszekszenek.)

Ezeknek a figyelmi fókuszoknak a **dinamikus változása** a legfontosabb alapja minden jól működő és tartós párkapcsolatnak. Clark, Graham, Williams és Lemay olyan kutatási eredményekre hivatkozik,

hogy ezek a figyelmi fókuszok akkor torzulhatnak, ha az egyénről kicsi korában nem gondoskodtak kellőképpen, és bizonytalanná vált, megtanulta, hogy nem számíthat másokra, így figyelmetlen, elkerülő viselkedést alakított ki.³⁹ Ezzel együtt valamelyik figyelmi fókusz eltorzulva krónikussá és merevvé válhat, amely a kapcsolat halálát jelentheti.

Érzelmi hatások

A kapcsolatokban sokféle érzelmi hatás keletkezik a kapcsolatban résztvevők között. Bowlby⁴⁰ szerint az életben a legerősebb érzelmeket a kötődő kapcsolatok kialakulása, fejlődése, fenntartása és megszűnése váltja ki. Ezek az érzelmek nem csak pozitívak, hanem negatívak is lehetnek. Az ennek nyomán kialakuló konfliktusok megoldásának sikeressége attól függ, hogy milyen kötődési orientációval rendelkeznek a konfliktusban résztvevők. Zimmermann kísérletei⁴¹ is azt igazolják, hogy a felnőttkori biztonságosan kötődők a bizonytalan kötődőknél sokkal megértőbben és konstruktívabban reagálnak partnerük negatív megnyilvánulásaira. Bowlby szerint ezeknek az érzelmi reakcióknak a gyökerei az egyén korábbi kapcsolati-tapasztalataiból erednek, ami egészen a legkorábbi gondozóhoz, a szülőhöz fűződő viszonyra vezethető vissza. A longitudinális kapcsolati fejlődések vizsgálatai azt eredményezték, hogy az egyén élete során lezajló kapcsolattípusok váltásakor (szülők, barátok, munkahely) ezek a kötődési minőségek módosulhatnak, de minden következő kapcsolatra hatással vannak az azt megelőző kapcsolatból származó tapasztalatok.

A haragnak sokszor olyan szerepe van egy intim kapcsolatban, hogy megkönnyíti a résztvevőknek egy probléma megoldását. Ezt a helyzetet nevezi Bowlby⁴² kötődés-elméleti munkájában funkcionális haragnak, amely a biztosan kötődő személy esetében jelenik meg. Szorongó kötődők esetében ez a harag diszfunkcionális, mivel a célja az önvédelem. A düh és a harag egy kapcsolatban tehát nem feltétlenül negatív jelenség, mivel az egy kapcsolat megőrzése védelmében is kialakulhat, és segíti a kialakuló konfliktusok megoldást. A düh és harag elfojtása, a konfliktust elkerülő, „szőnyeg alá söprő” magatartás hosszú távon megoldhatatlan problémák forrásává válik.

Munkamegosztás

A munkamegosztás és a partnerek azzal járó egymás és önmaguk felé való megbecsülése fontos szerepet játszik a házastársi elégedettségben. A magyar háztartásokban a munkamegosztás – a vizsgálatok szerint – többségében tradicionális jellegű, ami azt jelenti, hogy a nők végzik elsősorban a háztartással és gyerekeveléssel kapcsolatos teendőket, még akkor is, amikor a gyes után ismét munkába állnak. A férfiak inkább lazább módon, szinte szívességből vesznek részt – különböző mértékben – a háztartással kapcsolatos teendőkben. A vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy az ilyen tradicionális kapcsolatban élő nők a legelégedettebbek a házasságukkal, és nincs szándékukban a válás. A lazító nők körében kissé alacsonyabb az elégedettségi szint, a robotoló nők pedig a legelégedetlenebbek kapcsolatukkal.²⁵

Vallásosság

A vallásos ember számára a házasság felbonthatatlan és kizárólagos. A külső elvárások közül talán ez a legerősebb megtartó erő, amely szerepet játszik a házasság fenntartásában. A napjainkban végzett felmérések is igazolják ezt a feltételezést, mivel a magukat vallásosnak vallók körében a legkevesebb a válás, de az ateistáknál sem sokkal kevesebb a válások aránya. A legmagasabb válási arány a bizonytalanok körében mutatható ki.²⁵

A mestermű létrehozásának körülményei

Mesterművem elkészítésének kezdeti szakaszában a ragaszkodással foglalkoztam: érdekelt, hogy az emberek miért ragaszkodnak gyökereikhez, vagyis olyan dolgokhoz mint a szülőföld, vallás vagy család. Erős kötődésükről azt feltételeztem, hogy félnek valamitől, és ragaszkodó viselkedésük valahogy megnyugtatja őket. Kíváncsiságotmól hajtva a frissen önállósult Koszovóba utaztam, ahol képeket készítettem olyan albán és szerb családokról, akik az „ellenséges” területeken maradtak, mivel nem akarták elhagyni szülőházaikat, földjeiket, és akár azon az áron is kitartottak, hogy e döntésükkel kockára tették saját és családtagjaik életét.

Kubában a Szanteria vallás⁴³ kialakulása és annak mai jelenléte érdekelt, főleg azért, mert ez a vallás magában hordozza a ragaszkodás és az elfogadás szimbólumát. Az Afrikából behurcolt rabszolgák ötvözték joruba vallásukat a rájuk kényszerített katolicizmussal. Ragaszkodásuk az ősi hagyományokhoz olyan erős, hogy még a Castro diktatúra üldözését is túlélte, sőt napjainkra már a kommunista hatalom is elfogadja, illetve megtűri ezt a tőle oly távol álló, miszticizmussal teli hitvilágot és annak híveit.

A vallás és ragaszkodás iránti érdeklődésem következő állomásaként egy olyan barátom családjáról készítettem képeket, aki görög katolikus pap. Próbáltam megérteni, hogyan segíti őt és feleségét hitük és vallásosságuk számomra boldognak tűnő kapcsolatuk kialakításában. Azt figyeltem meg, hogy életüket elsősorban nem valami sztereotip vallásosság, dogmatikus szigorúság, komolyság, merevség és átszellemültség hatja át, hanem rengeteg könnyedség, közvetlenség és játékoság. Ezt próbáltam érzékeltetni elkészült sorozatomban.

Mivel később rájöttem, hogy a jól működő házasság alapja nem a vallásosságban gyökerezik, ezért további munkámban szakítottam a vallásos házastársak fényképezésére irányuló terveimmel. Képeim elkészítésekor arra törekedtem, hogy a különböző házassági kapcsolatok nehézségeit és szépségeit egyszerre tudjam megmutatni. Nem csak a konkrét személyek fotografálásával, de a tárgyi környezetben hagyott nyomok képpé formálásával is igyekszem megragadni sikeres házasságuk mibenlétének lényegét.

Driton Gergui és családja,
Mitrovica, Koszovo 2008

Dragana Gospic lányaival,
Vidanje, Koszovo 2008

Eltűnt férjének képét tartó
asszony, Koszovo 2008

Máté Gábor: Szanteria
(kép a sorozatból) Havanna,
Kuba, 2008

Mivel munkamódszerem jellemző vonása a valóság megismerése és annak feldolgozása, ezért szükségesnek tartom a különböző házasságok megismerését akár úgy, hogy konkrét kérdéseket teszek fel a pároknak kapcsolatukról. A kapott információk és benyomások segítségével készítek róluk képet, amellyel próbálok általános érvényű véleményt alkotni a házasságról.

Valóság

Minden fotográfia tárgya valamilyen valóságos létező látvány, tehát forrása a valóságból ered. Ebből azonban nem következik, hogy alkalmas egy objektív valóság megjelenítésére, amint azt sokan gondolják róla, és elvárják tőle. Ez az elvárás olyan erős, hogy a fotográfus képi módosítása, beavatkozása bizonyos helyzetekben csalásnak minősül. Vannak olyan esetek, amikor közfelháborodást eredményez, ha a fotóriporter digitális módosítást hajt végre egy eseményen készült képén, még akkor is, ha a módosítás azért készül, hogy jobban illusztráljon egy megélt, valós helyzetet. A felháborodás tehát teljesen indokolatlan, mivel nincs arra semmilyen biztosíték, hogy egy módosítás nélküli kép jobban meg tudja ragadni a valóságot és az igazságot. A valóságnak nincs önmagából fakadó képe, csak olyan kép van, amelyet valaki elkészít róla – ez tehát a fotográfus saját véleményét reprezentáló képe, a szubjektívan megélt valóság értelmezése. Elég csak a nézőpontot változtatni, és teljesen más értelmet nyer ugyanaz a cselekmény. (Jól illusztrálja ezt a folyamatot a Guardian 1986-ban készült Points of View hírdetése.⁴⁴ A fotográfus minden egyes mozzanattal „meghamisítja” a valóságot. Az un. objektív valóság ábrázolására való törekvés megvalósíthatatlan, teljes képtelenség. A fényképezőgép tulajdonságaiból adódóan nem több, mint egy olyan technikai eszköz, amely képes a látványt egy adott nézőpontból pontosan rögzíteni. A valóságot egyetlen nézőpontból, egyetlen pillanatban nem lehet ábrázolni, mert az folyamatosan változhat, és így mindig újabb és újabb értelmet nyerhet. A fotográfiára jellemző specifikus módszerek pedig tovább alakíthatják a valóságról kialakuló képet: a nézőpont, a világítás, az optikai leképezés megválasztása, a kompozíció és az esetlegesség, mind alakító tényezők. Ez azt jelenti, hogy minden beavatkozás megengedett, amely **őszinte, és az igazság megismerésére törekvő saját vélemény** megfogalmazására és megmutatására irányul.

Lyotard megfogalmazásában a valóság „nem valami ilyen vagy olyan »tárgy« által »adott«, hanem egy valamire vonatkozó állapot, amely egy egyetértőleg helyeselt előírásos bizonyítási eljárás végbemenetelét eredményezi és annak mindenki számára felkínált lehetőségét is, hogy újra kezdje ennek kivitelezését aszerint ahogy ő akarja.”⁴⁵ Habermas szerint pedig a valóságról és igazságról beszélni annyit tesz, mint nyitott és végtelen interszubjektív értelmezési procedúrákat alkalmazni, tekintve, hogy mindenfajta konszenzus új érvek révén ésszerűen kérdésessé, és ezáltal folyékonyá tehető.⁴⁵

A fénykép tehát olyan alkotói folyamat eredményeképpen válik igazán értékes alkotássá, amelyben a fotográfus a valóságban tapasztalható, számára érdekes probléma megismerésre törekszik, és olyan kép készül, amely **finoman érzékelhetővé és árnyalttá** teszi az érintett problémát. Gadamer szerint a „műalkotás igazi léte abban áll, hogy tapasztalattá válik, mely megváltoztatja a tapasztalót. A művészet tapasztalatának a »szubjektuma«, az, ami megmarad és megőrződik, nem annak a szubjektivitása, aki tapasztalja, hanem maga a műalkotás.”⁴⁶

Megismerés

A lelke mélyén minden „igazi fotográfus” valahol egy „riporter” is, műve a valóságból táplálkozik, a megismerés hajtja, az igazságot keresi, és megszerzett tapasztalatai alapján alkot képet a világról.

A képeimen olyan házaspárok szerepelnek, akik még nem váltak el, akiket jól ismerek, bízom a kapcsolatuk sikerességében, és valamennyire érzelmileg is kapcsolódom hozzájuk. Elsősorban saját korosztályom, illetve az idősebb, már magukra maradt házaspárok kapcsolata érdekel.

A képek elkészítése előtt a következő kérdéseket teszem fel nekik: Miért nem válnak el? Milyen közös tevékenységeket folytatnak, amelyek örömet okoznak mindkettőjüknek? Vannak-e olyan tevékenységek, és melyek azok, amelyeket ugyan nem szívesen, de azért megtesznek partnerüknek, ha az megkéri rá őket? Mi az, amit a kapcsolatukon kívül levő személyek kedvéért tesznek meg? Milyen közös terveik vannak a jövőre vonatkozólag? A kérdésekkel megpróbálom magam és az ő számukra is feltérképezni, hogy mennyire működnek dinamikus a figyelmi fókuszok, hogy a kölcsönös függés vagy bevonódási modell mennyire valósul meg kapcsolatukban.

Máté Gábor: Szanteria
(képek a sorozatból) Havana,
Kuba, 2008

Máté Gábor: Görög katolikus család, 2012

Máté Gábor: Vízszentelés, 2012

A válaszokból az derül ki, hogy az általam megfigyelt jól működő házasságokban – a korábban ismertetett kutatási tapasztalatokkal egyezően – változatos módon és változó arányban különböző figyelmi fókuszok alakulnak ki. Ezek megnyilvánulása sokszínű, amelyet a mesterművemben mutatok be. A „miért nem váltok el?” kérdésre a megkérdezettek általában nehezen tudnak válaszolni, mivel ezt szinte senki sem tudatosítja, főként pedig nem mondja ki. Először a gyerekek, majd az anyagi indokok merülnek fel. A „mi lesz ha a gyerekek kirepülnek?” kérdésre többnyire bizonytalanul reagálnak. A konfliktusok a pénzszerzés, a gyereknevelés és az otthoni munka megosztása körül csoportosulnak.² A mindkét fél számára örömet okozó tevékenységek listáján a „kirándulás a természetben” és a nyaralás fordul elő a leggyakrabban.

A beszélgetésekből szerzett információk segítségével készítettem el sorozataimat a párokról. Néha illusztrálom a kapott válaszokat, néha viszont olyan elemet emelek ki az életükből, amely szerintem jellemzi kapcsolatukat, és korábbi ismereteim alapján fogalmazódott meg bennem.

² A további felmerülő vita források a kutatások szerint: a szabadidő eltöltése, a barátokkal való kapcsolattartás és az alkoholfogyasztás, de ezek a kifejezetten konfliktusos párok esetében fordultak elő.

Fotográfiai specifikumok

A következő kérdés, hogy milyen eszközök, milyen fotográfiai specifikumok a legalkalmasabbak a képek létrehozáshoz. Fontos döntés, hogy milyen fényeket és színeket használok, milyen optikai leképzést és formátumot választok, valamint hogy milyen képrögzítési technológiát alkalmazok. (analóg, digitális vagy mindkettő.)

Fény

A fény és az előállítására képes, valamint minden ezzel kapcsolatos világítási eszközcsoport nyilvánvalóan a fotográfia legfontosabb és legalapvetőbb részét képezi. Nem csak azért, mert minden fotográfia elkészítéséhez fény kell, hanem mert használatától függően különbözőképpen értelmezi a valóságot. Különböző megvilágításba helyezni ugyanazt a dolgot azt jelenti, hogy más-más értelmezést adunk neki, így az különböző értelmet nyer. A megvilágítás tervezésében két fontos dolgot érdemes figyelembe venni: a megvilágítás jellemzőit a képi ábrázolás hagyományában és a különböző típusú fények pszichológiai hatását.

Különböző történelmi korokban a festészetben rögzített fényviszonyok az adott kor világnézetét tükrözik. A XV. századig teljesen hiányzik az ábrázolásokon az árnyék. Minden látható, minden érthető, tiszta és világos. Olyan „világítást” alkalmaznak a festők, amelyet a természet önmagától nem tud előállítani, vagyis világítottak. Lágy fényeket használtak, hogy minél érthetőbb, de közben légyes, súlytalan és áttetsző legyen minden. Nincs vetett árnyék, csak nagyon finom önárnyék. A fény szinte a festőből árad a néző felé. Az ikonon Isten képét nem szabadhatják szét durva, vetett árnyékok. Később a valóság-hű ábrázolás igényével kezd megjelenni az árnyék, amiben tetten érhető a kor gondolkodásának megváltozása, és amelyre hatással van a világról szerzett ismeretek bővülése, a tudományok fejlődése és hangsúlyossá válása is. A fény egyre realiztikusabbá válik, iránya megváltozik, oldalról érkezik és az ábrázolt dolgok egy része sötétbe borul. A megvilágítás különbözőségei egyrészt szorosan összefüggenek az adott korok világnézetével, másrészt a különböző típusú fények érzelmeket váltanak ki a nézőben, mivel a látás összetett pszichikai fejlődés során alakul ki, és amelyben a megismerés, korábbi tapasztalatok, emlékek felidézése fontos szerepet játszik. Három alapvető fénytípust lehet megkülönböztetni: a kemény-, a lágy- és a kevert fényeket.

Máté Gábor: Filémón álma,
sorozat, részlet a mesterműből,
2013–14

kemény fény

Az ember biológiai felépítését tekintve nappali élőlény. Éjszaka elég rosszul lát, nehezen tájékozódik, ezért élelemszerzését is valószínű, hogy nappal végezte az evolúció során. Éjszaka a tűz menedéket adott számára, rítusait és ünnepeit is tűz körül végezte, amire napjaink szertartásaiban a gyertyaláng emlékeztethet bennünket. A kemény fényhez köthető mélyen gyökerező érzelmek a **biztonságérzettel**, a **szakralitással** és az **ünnepélyességgel** kapcsolatosak.

A kemény fény az árnyékok karakterében ismerhető fel. Az árnyék határa nem lágyan átmenetes, hanem pontosan megjelölhető, mivel kemény, éles, kontrasztos, így alkalmas arra, hogy kirajzolja a megvilágított objektum kontúrjait. A kemény fény másik fontos jellemvonása, hogy használatával megmutatható a dolgok felületének szerkezete, struktúrája, ami szintén a fény-árnyék éles, apró kontrasztjainak köszönhető.

Ilyen világítás jön létre akkor, ha a fényforrás pontszerűen kicsi, és elég messze van a megvilágított formától. A természetben a nap és a hold fénye hoz létre határozott körvonalú árnyékot. A szabad ég alatti napfény nem nevezhető igazán keménynek, mert ilyenkor az égbolt kékje derít, és csökken a kontraszt. A legkeményebb természetes fény az éjszakára jellemző.

A természetben kialakuló kemény fények (nap és holdfény) színhőmérséklete alacsony, vagyis sárga tónusú, és meleg érzetet okoz. Az éjszakai holdfényt ennek ellenére ezüstösen szürkének, kékesnek látjuk, és hideg érzetet okoz. Ennek oka a Purkinje jelenség, amely azt jelenti, hogy a szemben található csapocskák, amelyek a színeket érzékelik, csak bizonyos mennyiségű fény észlelésekor működnek. A kevés fényt érzékelő pálcikák viszont nem érzékelnek színeket. A színek szürkületi eltűnése nem hirtelen megy végbe. A színtelenedés a vörös színeknél kezdődik, és az égbolt magasan lévő részének kékségével fejeződik be.⁴⁷

A mesterséges világító eszközök közül kemény fényt hoznak létre a pontszerű lámpák, amelyek túlnyomó többsége szintén alacsony színhőmérsékletű, vagyis sárgás, és meleg érzetet okoz, pl. a gyertya, a tűz, a volfrám villanykörte. Vannak ezenkívül magas színhőmérsékletű, kékes, hideg érzetet okozó lámpák, pl. halogén és led lámpa, és különböző, zöldes-vörös tónusú, szakadozott színekű gázzal töltött fénycsövek.

Máté Gábor: Filémón álma,
sorozat, részlet a mesterműből,
2013–14

lágý fény

„Esik eső szép csendesen, sötét felhők járnak...”

A lágý fényhez kapcsolódó érzetek elsősorban negatívak: **szomorúságot, magányt, depressziót** idéznek fel.

A lágý fényt valamilyen kemény fény (nap) nagy felületen (felhő) kialakuló szóródása hozza létre.

A természetben a felhőréteg minél vastagabb és közelebb van a földhöz, annál szürkébb, lágýabb, nyomasztóbb fény jön létre. Mesterségesen lágý fényt úgy lehet létrehozni, ha a fényt szóró felület nagyobb, mint a megvilágított tárgy, és ha elég közel van hozzá. A fény „lágýsága” nem a világító felület méretétől, hanem a megvilágított tárgytól való távolságtól függ. Ha egy nagy felületű, lágýan világító felület messze kerül a megvilágított tárgytól, akkor vetett árnyékokat hoz létre, és fénye kemény lesz.

Lágý fény a természetben nem csak szürke, borongós időben alakul ki, hanem a megvilágosodással együtt járó napkeltekor, amikor a hozzá kapcsolódó érzetek inkább pozitívak, vagy a sötétedéssel járó alkonyatkor, amelyhez jelenséghez inkább a **félelem érzete** társul.

*„Végtelen fasor
a csodálatos
sápadt ég alatt!
Fentről ráborul
titkos lombzat.”*

...

*„A kastély falán
fehér halvány
alkonyfény virít.”⁴⁸*

A borult időben, illetve az éjszaka és nappal váltásakor kialakuló lágý fények közötti különbség átmenetességük és színtelítettségükben van. Ezért nagyon könnyen felismerhetőek és beazonosíthatóak.

Mesterséges lágý fények indirekt világítású terekben, irodákban fordulnak elő, amelyek többnyire hideg vagy zöldes, és bágyadt tónusúak.

kevert fény

A kevert fényekhez sokféleségük miatt még többféle érzet társítható. A természetben a szabad ég alatti napsütéses időben alakul ki kevert fény, amikor egyszerre világít a nap sárgás, direkt, kemény fénye, és derít az ég hideg, kék, lágy fénye. Ehhez a fényviszonyhoz a melegség érzete társul, és pozitív érzelmek kapcsolódnak hozzá, mint az **öröm, a boldogság és a felszabadultság** stb.

Mesterséges megvilágítások esetében is a kevert fény a leggyakoribb, amikor a direkt világítás mellett egyéb beszűrődő vagy szándékos szórt fények derítik az árnyékokat. A legtöbb lámpatestet úgy tervezik, hogy egyszerre mindkét típusú fényt képes legyen előállítani. Ez a lakások, és a középületek legjellemzőbb megvilágítása.

Optikai leképzés

Az optikai leképzés azt a folyamatot jelöli, melyben a három dimenziós valóság két dimenziós rögzíthető képpé alakul. Ezt az átalakulást különböző gyújtótávolságú, látószögű és karakterisztikájú objektívek hozzák létre. Az objektívek kiválasztásánál szerepet játszó igények egy része technikai jellegű, vagyis a felbontás részletgazdagságára, tónusosságára, árnyalatosságára vonatkoznak. A másik lényeges és talán legfontosabb mozzanat a fényképezett objektum és a kamera közötti távolság megválasztása. Ez reprezentálja a **fotográfus és a valóság viszonyát**. Például ha egy portré teleobjektívvel készül, akkor a fotográfus távol áll a modelltől, ha viszont nagy látószögű objektívvel, akkor tovakodó módon közel kerül hozzá, és belép a modell intim szférájába.

Médium

A képet rögzítő médium lehet digitális ccd vagy valamilyen hagyományos analóg nyersanyag, például film. Minőség és érzet tekintetében nincs látható különbség a két médium között. A fontos eltérés inkább a fotográfus munkamódszerében és figyelmében nyilvánul meg. A film pénzbe kerül, a digitális technológia a magas az amortizációt leszámítva ingyen van. A film használata macerás,

lassú és nehézkes, nem kontrolálható azonnal a fényképezés közben, ezért meglepetést okozhat az előhívott kép. Intenzív **figyelmet** követel meg a fotográfustól, ezért sokkal fárasztóbb vele dolgozni. Másrészt sokkal inkább szükséges átgondolni előre, hogy miről és hogyan fog kép készülni, vagyis pontosabb tervezést igényel.

A fotográfiai médium megválasztása tehát függ a fotográfus preferált munkamódszerétől, személyiségétől, lehetőségeitől és koncentrációs képességétől, alkatától.

Összegzés

A fotográfiai specifikumok kiválasztásánál fontos szempont számomra a közlési szándék kifejezésére **legalkalmasabb eszköz** kiválasztása.

A világítás megválasztásánál nem dokumentumszerű színhelyes és kizárólag kemény, hanem meleg és hideg tónusú, színezett, kevert fényeket használok. Olyan látványt hozok létre, amilyen maga a jó és örök házasság: meseszerű, misztikus, színpadias, dekoratív, ünnepélyes, emelkedett, hősi.

Az optikai leképezést illetően olyan közelséget alakítok ki szereplőimmal, amely nem túl tovakodó, de bizalmas. Elsősorban alap és nagy látószögű, kicsit lágy rajzú objektíveket használok. Viszonylag nagy blende nyílással fényképezek, hogy minél vékonyabb mélységi síkokkal tudjam kiemelni a számomra érdekes mozzanatokot, a környezet pedig az élettenség miatt lágyan jelenik meg. Ezzel együtt a legtöbb esetben az élességi síkokat is módosítom, hogy a képen az előtérben és a háttérben szereplő összetartozó elemek ugyanolyan élesek legyenek.

A médium megválasztásánál elsősorban nagy formátumú, drága, színes negatívokat használok, egyrészt, hogy minél részletgazdagabb és vékonyabb mélységélességi tartományú képeket tudjak készíteni, akár nagy látószögű objektívvel is, másrészt pedig, hogy belekényszerítsem magam egy intenzív és felfokozott figyelemmel járó fotográfiai helyzetbe. Emellett nem zárom ki a digitális technológia alkalmazását sem azokban az esetekben, ahol bizonytalan vagyok és sok variációt készítek. A film használata mellett még azért is döntöttem, mert egész egyszerűen szeretem magam kidolgozni a képeimet.

Tézisek

Mesterművem elkészítésénél az a cél vezérelt, hogy egy érdekes, aktuális és jelentőségteljes témát dolgozzak fel a fotográfia nyelvén. Ez a téma a házasság, amelyről kutatásaim és tapasztalataim alapján a következő tézisekben összefoglalt gondolatok fogalmazódtak meg bennem:

1. A jó házasság örömet, anyagi és lelki biztonságot nyújt a benne élők számára akkor is, ha a házastársak már megöregedtek, és nem maradt körülöttük senki más.
2. Egy biztonságot adó házasságban férj és feleség belülről motiváltan, őszintén ragaszkodik egymáshoz, kapcsolatukban „internalizáció”³ alakul ki, de nem kiszolgáltatottak egymásnak, valamint „bevonódnak” egymás életébe.⁴
3. A kölcsönösen ragaszkodó partnerek „biztos-kötődő”⁵ típusú egyéniségekké válnak, akik kiegyensúlyozottak és un. egészséges önbizalommal rendelkeznek.
4. Az egészséges önbizalommal élő ember bátor és felfedező, könnyen tud beilleszkedni idegen csoportokba, elfogadni és megérteni másokat amellet, hogy nehezen félrevezethető, és megtartja **valós, önálló** véleményét.
5. Az ilyen fajta ragaszkodó magatartás gyermekkorban alakul ki, a szülők és gyermekek közötti elfogadó, biztos-kötődési viselkedés hatására. Ez a képesség később nem, vagy csak nehezen pótolható.
6. A jó házassággal járó biztos családi környezet elengedhetetlen ahhoz, hogy egészségesen kötődő emberekből álló, élhető társadalom alakuljon ki.
7. A jó házasság tehát mindenképpen érték.
8. A házastársak nem csak ösztönösen, hanem tudatosan is törekedhetnek arra, hogy kapcsolatuk fejlődjön, és értékes legyen.

Máté Gábor: Filémón álma, sorozat, részlet a mesterműből, 2013–14

³ lásd: Kötődési viselkedés a társas létezésben c. fejezet

⁴ lásd: Elköteleződés c. fejezet

⁵ lásd: Kötődés-elmélet a pszichológiában c. fejezet

9. A kapcsolatot fejlesztő tevékenységek látszólag egyszerűek, ugyanakkor néha nehézségekkel, áldozatokkal járnak, mivel ellentmondanak az önös érdekeknek.
10. A jó házasság alapvető feltétele az egymás iránti **őszinte**, elfogadó figyelem (szeretet), amely együtt jár az önbecsüléssel, valamint a saját szükségletek megvalósításának igényével. Néha ezek akár egymással ellentmondásosak is lehetnek, amelyek hatására negatív érzelmekkel együtt járó helyzetek alakulhatnak ki. (konfliktus)
11. A jó házasság tehát teret kell adjon a negatív érzelmek megnyilvánulásának is, mivel ez a kapcsolat fejlődésének egyik forrása.
12. Vagyis a jó házasság **örökké** tart, viszont nem minden örök házasság jó.
13. Annak érdekében, hogy új, aktuális, egyedi tartalmú és esztétikájú képek szülessenek, a legalkalmasabb alkotói módszer: a **megismerés-megértés-konstrukció** szorosan összefüggő, egymásba kapcsolódó, újra és újra ismétlődő folyamata.
14. A művek elkészítésénél minden beavatkozás megengedett, ami a számomra legőszintébb igazság bemutatására irányul: nem csak a szituációk megtervezése és megrendezése, vagyis a szereplők mozgatása, instruálása, hanem mesterséges fények, valamint különböző látószögű, torzítású objektívek alkalmazása is.
15. A fények megformálása, valamint az optikai leképző eszközök és a fotografiai médium megválasztása elsősorban nem esztétikai, hanem tartalmi szempontoktól függ, mivel ezek sajátosságos, jól megfogalmazható, viszonylag egyértelmű és értelmezhető jelentéssel ruházzák fel a képeket.

Mesterművemet ezen gondolatok mentén, illetve segítségével készítettem. Mindemellett nagy hangsúlyt fektettem a közvetlen, valós helyzetekben szerzett új tapasztalataimra, megérzéseimre, hogy az előképektől független, eredeti, aktuális, új minőségű és tartalmú képek szülessenek.

Propositions

My thesis treats by means of photography an interesting, current and important theme: marriage. My research and experience led to the following concluding propositions connected to it:

1. A good marriage provides the partners with happiness, financial and psychological safety even if they had become old and no one of the family stays around them.
2. In a safe marriage the husband and the wife have a motivated and sincere affection toward each other, their relationship is characterized by "internalisation"⁶, but they are not defenceless in the partnership, they are "participants of each others' life".⁷
3. The mutually affective partners become "secure based"⁸ devoted individuals, with a well-balanced self-confidence.
4. A self-confident person is a daring explorer, who easily adapts to unknown groups, understands and accepts others while he/she is difficult to be misled and keeps his/her own independent opinion.
5. This self-committing attitude is developed in childhood as a result of the accepting and devoted relationship between parents and children. This ability is difficult to obtain later.
6. The safe family environment that results from good marriage is an essential factor of a steady society formed by devoted people.
7. Consequently good marriage is a value.
8. The partners aim not only instinctively but also consciously at improving their relationship.
9. The activities improving the relationship are seemingly simple, but sometimes they crave sacrifices because they are in opposition with the individual interests.

⁶ see: Chapter "Devotional behaviour in coexistence"

⁷ see: Chapter "Commitment"

⁸ see: Chapter "The theory of commitment in psychology"

10. The essential condition of a good marriage is the sincere, tolerant attention towards each other (love), which involves self-esteem and the need for fulfilling also individual needs. Sometimes these can be in contradiction and might involve negative feelings (conflicts).
11. Consequently a good marriage must accept as well the manifestations of negative feelings, as this is a factor of improving the relationship.
12. A good marriage is eternal but not all eternal marriages are good.
13. The most proper creative process for producing new, current pictures with individual content and aesthetics is composed by the continuous, connected and repeated phases of cognition-understanding- constructing.
14. For presenting a most sincere truth by my artworks, I find acceptable all types of interference. It is allowed the planning and setting of the situations, directing and instructing the characters, the use of artificial lights and lens with different angle of views, perspective distortions and characteristics.
15. It is not aesthetics, but content that first of all determines the use of lights, optical devices and photographic media, because they lend the pictures a singular, distinctly formulated, unambiguous and easily interpretable meaning.

I created my thesis based on these propositions. However, my personal experience and intuition enhanced by the current situations played a significant role in producing my current, original, new quality pictures detached from the preliminary ideas.

Translated by Vera-Ágnes Pap

Kivonat

Mesterművemben és a hozzá tartozó értekezésemben a sikeres házasság természetét kutatom, értelmezem és ábrázolom a fotográfia nyelvén. Azt vizsgálom, hogy vajon miért maradnak együtt egyes házaspárok, miért ragaszkodnak egymáshoz akár életük végéig, és hogy ez a ragaszkodás milyen előnyökkel jár az egyén és a társadalom számára. Azokat a nehézségeket próbálom megérteni és megmutatni, amelyek a tartós kapcsolatok velejárói. Egyszerre próbálom felfedni az együttélés szépségeit, és annak gyötrelmeit; és azt, hogy korunkban az individualizmus szöges ellentétben van az alázattal, amely azonban alapfeltétele lenne minden jól működő emberi kapcsolatnak.

Fotográfiáimon valós és tartós házasságokban élő embereket, és azok környezetét mutatom meg. Olyan szimbolikus motívumokat keresek, amelyek fontos szerepet töltenek be együtt maradásuk szempontjából. Az ábrázolt jeleneteket minden tekintetben megrendezem, ennek segítségével tudom igazán árnyaltan ábrázolni a házasság ambivalens mivoltát.

Summary

Gábor Máté: Philemon's Dream – The Idea of Eternal Marriage

A DLA thesis

In my thesis I search, interpret and present by means of photography the nature of successful marriage. I take under examination why certain married couples stay and hold together till the end of life and what are the advantages of this affection for the individual and for society. I try to understand and present the difficulties coming with a long-life relationship. I attempt to reveal both the beauties and torments of coexistence and the fact that nowadays individualism has come into a strong conflict with humbleness which should be the basis of all well-functioning human relationships.

My photos present people living in real and long-lasting marriages and their environment. I try to emphasize such symbolic motives and patterns that have an important role in cohabitation. The scenes presented had been set and directed in order to show in the most subtle way the ambivalent nature of marriage.

Translated by Vera-Ágnes Pap

Kiállítások

- 1990 Fialatok Fotóművészeti Stúdiójának negyedik kiállítása, Ernst Múzeum
- 1990 MIF hallgatók kiállítása , Pordenone, Olaszország
- 1992 Diploma kiállítás , Tölgyfa Galéria
- 2001 Országos Fotóművészeti Kiállítás, Műcsarnok
- 2002 Téglá, Építészeti Fotográfiai Kiállítás, N&N Galéria,
- 2002 8. Velencei Építészeti Biennálé, Magyar pavilon, Velence
- 2003 Téglá, Építészeti Fotográfiai Kiállítás, Kiscelli Múzeum, Oratórium terem,
- 2005 form and nonform, Közép Európai Építészeti Fotográfusok kiállítása, Jean Monnet Building of the European Commission, Luxemburg, Ljubjana, Prága,
- 2009 Open Air 8x10, School of International Center of Photography, New York
- 2009 Figurák formák fotográfiák, Bán Mariannal közös kiállítás, Ponton Galéria Budapest, Magyar Kulturális Intézet Varsó
- 2010 Percepció. Bán Mariann és Máté Gábor kiállítása, Duna Televízió, Budapest
- 2010 Makovecz Imre szakrális épületei, K:A:S: Galéria, Kiscelli Múzeum, Óbudai Művelődési Központ, Klebersberg Kuno Művelődési Központ, Várnegyed Galéria, BME Építész Tanszék
- 2011 Inspirációk, Wladis Galéria, Budapest
- 2011 Open Air 8x10 New York, FUGA Budapesti Építészeti Központ
- 2012 Ami összeköt, Városi Művészeti Múzeum, Váczi Péter Gyűjtemény, Magyar Ispita, Győr

Publikációk

- 1993 Ifjúsági munkanélküliség, MTA Politikai Tudományok Intézete
- 1993 34 poszter Magyar Narancs
- 1995 Lechner Ödön építésze , könyv, Architecture Dramatic, Japán
- 1996-tól, Nagy Kreatív Könyv, Geomédia
- 1997 Domus 795, építészeti magazin, Editoriale Domus, S.p.A. Milano
- 1998 Domus 804, építészeti magazin, Editoriale Domus, S.p.A. Milano
- 1998 Mondjuk, könyv a reklámról, McCann Erickson
- 1998 Govinda szakácskönyve, Gyulai Gábor
- 1999 Baustelle: Ungarn, Magyar kortárs építészeti könyv, Herausgeber Akademie der Künste, Berlin
- 2002 Téglá, Magyar téglá építészeti válogatás , Stalker
- 2003 Hofi Géza élete könyvborító kép, Hungaroton Records
- 2004 Cantine Architetture 1990-2005, A világ borászatainak építésze , Federico Motta Editore, Milano
- 2004 Audi, építészeti album, 3h építésziroda
- 2004 2 épület, építészeti album, 3h építésziroda
- 2005 Emerging Identities East!, Kortárs kelet-európai építészeti könyv, Deutsches Architektur Zentrum, Berlin
- 2005 Gulyás Zoltán Építésze, HAP
- 2005 form and nonform, építészet fotográfiai könyv, Platform Culture- Central Europe
- 2006 plakát.hu, Plakáttervezés Magyarországon 1989-2006, Stalker
- 2007 Péter Vladimír könyve, fotográfiák a szerző műveiről, -ékszerekről, szobrokról és egyéb tárgyokról. Terc
- 2009 Az agyag hangja Bán Mariann, Kernács Gabriella, Corvina
- 2010 Szivarklub, könyvborító, Serdián Miklós György, EPL Kiadó, Budapest
- 2011 Lipót-Alsó, könyvborító, Serdián Miklós György, EPL Kiadó, Budapest
- 2011 Oricsák-Afrokubai istenek, könyvborító, Serdián Miklós György, EPL Kiadó, Budapest
- 2011 Makovecz –Templomok, EPL Kiadó, Budapest

Hivatkozások / Irodalom jegyzék

- ¹ Lorca, F.D.: Vérmász/Bordas de sangre, 440.o, ford: Illyés Gyula, Federica Garcia Lorca: Színművek, Európa Könyvkiadó 1988
- ² Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Budapest: Osiris, 2006, 785o.
- ³ Polányi Mihály: Személyes tudás I-II, Atlantisz, 1994
- ⁴ Lorenz, KZ 1935 Der Kumpan in der Umwelt des Vogels, Instinctive behavior, New York, Iup (1957)
- ⁵ Harlow HF, Harlow MK (1965) Affectional responses in the infant monkey, Science 130:421
- ⁶ Bowlby J, (1988) A Secure Base, Clinical Application of Attachment Theory, Tavistock Publication, magyar fordítás: dr. Balázs-Piri Tamás (2009) A biztos bázis, A kötődés-elmélet klinikai alkalmazásai, Animula Kiadó
- ⁷ Collins GM, Schaffer HR (1975) Synchronization of visual attention in mother-infant pairs. JChild Psychol Psychiatry
- ⁸ Bowlby J, (1969) Attachment and Loss, vol 1 of Attachment and Loss. London: Hogarth Press
- ⁹ Aronson E. (1972) The Social Animal. W.H. Freeman NY, fordítás: Erdős Ferenc, A társas lény (1978) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1994)
- ¹⁰ Asch S (1956) Studies of Independence and Conformity, szerk.: Pataki Ferenc,(1969) A csoportlélektan hatása az ítéletek módosulására és eltorzulására. Gondolat
- ¹¹ Milgram S (1963) Behavioral Study of Obedience. In: Journal of Abnormal and Social Psychology 67. 371-378 o.
- ¹² Dittes J, Kelley H (1953) Effects of Different Conditions of Acceptance Upon Conformity to Group Norms. In: Journal of Abnormal and Social Psychology, 53. 100-107. o
- ¹³ Simone Weil (1909-1943) L' Enracinement, Gallimard 1970 Fordította: Reisinger János, Ami személyes és ami szent, Válogatott írások Vigília Kiadó 1998
- ¹⁴ Spencer B és Gillen J: The Arunta, London 1926. 388 o.
- ¹⁵ Mircea Eliade: A szent és a profán (1987) Fordította: Berényi Gábor, Európa Könyvkiadó
- ¹⁶ Gillen FJ (1938) The Native Tribes of Central Australia 2.kiad London 1938
- ¹⁷ Szent Biblia, ford.: Károli Gáspár, Trovitzsch és fia, 1859, Berlin Izajás 49/15, 16 fogságból. vers Ozeás, Jeremiás és a Deuteronomium (Másodtörvény) szellemében
- ¹⁸ Westermarck E.: Az emberi házasság története, ford.: Harkányiné Weisel Ella, Athenaeum (1910)
- ¹⁹ Pilsworth E.G. és Haselton M.G. (2005) The evolution of coupling, Psychological Inquiry 16
- ²⁰ <http://www.apa.org/about/policy/same-sex.aspx> letöltés dátuma: 2013.12.05
- ²¹ Trencsényi-Waldapfel Imre: Görög regég, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1976
- ²² <http://www.youtube.com/watch?v=R2kkos3bbCg> letöltés: 2013 dec.5
- ²³ Bergman, I.,: Jelenetek egy házasságból, Cinematograph AB, 1973
- ²⁴ Woody, A.,: Férfek és Feleségek. Tri Star Pictures, 1992
- ²⁵ Szél Bernadett: A párkapcsolati összetartozást segítő minták elemzése, Ph.D értekezés (2010)Budapest Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola
- ²⁶ Arsu, S. (2006 február 14) The oldest line in the world. New York Times p.1.
- ²⁷ Eliane H. és Rapson R.L.: Szenvedélyes szerelem és szexuális vágy, Párkapcsolatok pszichológiája, 1r. 2f. Kairosz 2012
- ²⁸ Popper Péter: Öszinteség hazugság és titkok a párkapcsolatban, Párkapcsolatok Iskolája, 2001, Jaffa Kiadó
- ²⁹ Bartels, A. és Zeki, S. (2000, november 27) The neural basis of romantic love. Neuroreport, 11, 3829-3834.
- ³⁰ Fischer, H. E. (2007 február 13) An affair of the head. Style. Washington Post, p. C1
- ³¹ Fische H. E. Why we love: The nature and chemistry of romantic love. New York: Henry Holt and Company 2004
- ³² Pilsworth E.G. és Haselton M.G. (2006) Women's sexual strategies: The evolution of long term bonds and extra pair sex. Annual Review of Sex Research, 19, 59-100

- ³³ Traupmann, J. és Hatfeld, E. (1981) Love and its effect on mental and physical health. Aging: Stability and change in family (pp. 253-274) New York: Academic Press
- ³⁴ Gonzaga G.C. és Haselton, M.G.: A szerelem és hosszú távú kötődés evolúciója, Párkapcsolatok pszichológiája, 1r. 3f. Kairosz 2012
- ³⁵ Rusbult, C.E. (1980) Satisfaction and commitment in friendships. Representative Research in Social Psychology, 11, 96-105
- ³⁶ Etcheverry, P.E és Agnew, C.R. (2004) Subjective norms and the prediction of romantic relationship state and fate. Personal Relationships, 11, 409-428
- ³⁷ Fredrickson B.L. (2001) The role of positive emotion in positive psychology: The broaden and build theory of positive emotions. American Psychologist 56, 218-226
- ³⁸ Csikszentmihályi M. (1990) Flow: The psychology of optimal experience. New York: Harper Collins.
- ³⁹ Clark, M.S., Graham, S.M., Williams E., Lemay, E.P.: A figyelem szerepe az intim kapcsolatokban, Párkapcsolatok pszichológiája, 2.r. 7.f. Kairosz 2012
- ⁴⁰ Bowlby, J. (1980) Attachement and loss: Vol 3. Loss. New York: Basic Books
- ⁴¹ Zimmermann P., Maier, M.A., Winter, M., és Grossmann, K.E. (2001) Attachement and adolescents' emotion regulation during a joint problem solving task with a friend. International Journal of Behavioral Development, 25, 331-343
- ⁴² Bowlby, J. (1973) Attachement and loss: Vol. 2 Separation: Anxiety and anger. New York: Basic Books
- ⁴³ Héctor Elías Munoz: Santéria, Shark print, 1999
- ⁴⁴ http://www.youtube.com/watch?v=_ScccRkLLzU letöltés: 2013 dec 22
- ⁴⁵ Manfred Frank: A megértés határai, Egy rekonstruált diskurzus Habermas és Lyotard között, 30.o, ford. Balogh István, Jószöveg műhely kiadó 1999
- ⁴⁶ Hans-Georg Gadamer: Igazság és módszer, 88.o, ford. Bohnyai Gábor, Gondolat 1984
- ⁴⁷ Dr. Bernolák Kálmán: A Fény, 279.old, Budapest, Műszaki Könyvkiadó 1981
- ⁴⁸ Paul Verlaine versei, Brüsszel, Egyszerű freskók II. 86.old. ford: Bernáth István, Európa Könyvkiadó, 1979, ISBN 963 07 1460 4,

